РОБОЧИЙ ЗОШИТ
ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(СИНТАКСИС ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ)
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КОЛЕДЖУ

(на допомогу в підготовці до складання ЗНО)

Харків 2022

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
ХАРКІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Наталя Демченко, Ірина Лонська,
Олена Оловаренко

РОБОЧИЙ ЗОШИТ
ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(СИНТАКСИС ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ)
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

(на допомогу в підготовці до складання ЗНО)

здобувач(ка)_____ -_____ групи

відділення_____

ХАРКІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ
КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

_____

(Прізвище, ім'я та по батькові)

Харків – 2022

УДК 378.016:811.161.2]:81’367(076.5)
Р 58

Укладачі:

Наталя ДЕМЧЕНКО – кандидат філологічних наук**,** доцент, завідувач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Ірина ЛОНСЬКА – викладач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Олена ОЛОВАРЕНКО – старший викладач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Рецензенти:

Ольга МАСЛО – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та російської філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Світлана ЛАМАНОВА – учитель української мови та літератури, учитель-методист Харківської ЗОШ І-ІІІ ст. № 124 Харківської міської ради Харківської області

Р 58 Робочий зошит із української мови (синтаксис простого речення) для здобувачів фахової передвищої освіти (допомога в підготовці до складання ЗНО) / уклад. : Н. Демченко, І. Лонська, О. Оловаренко– Харків, 2022. – 83. с.

У робочому зошиті подані навчально-тренувальні вправи до розділу «Синтаксис простого речення» з дисципліни «Українська мова» для здобувачів фахової передвищої освіти.

Мета посібника – допомогти здобувачам фахової передвищої освіти відновити й поглибити, закріпити та розширити, узагальнити й систематизувати теоретичні та правописні знання з синтаксис простого речення, виробити практичні вміння та навички у вдосконаленні власного усного та писемного мовлення; сформувати синтаксичну грамотність, що є основою розвитку комунікативної компетенції особистості майбутнього педагога; виробити навички контролю й самоконтролю, а також підготуватися до складання ЗНО.

Робочий зошит стане у нагоді здобувачам вищої освіти та фахової передвищої освіти та викладачам закладів вищої освіти.

Оцінювання здійснюється за 12-ти бальною шкалою.

УДК 378.016:811.161.2]:81’367(076.5)

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Протокол № 4 від 09 березня 2022 р.)

© ХГПА, 2022 рік
© Н. Демченко, І. Лонська, О. Оловаренко

З м і с т

Вступ……. 4
Словосполучення. Типи та види синтаксичного зв'язку……... 5
Прості двоскладні речення. Головні члени речення……...……. 8
Підмет …… 9
Присудок…… 12
Тире між підметом і присудком……..... 15
Другорядні члени речення……. 19
Додаток……... 20
Означення……... 22
Прикладка ……. 25
Обставина…….. 27
Синтаксис простого односкладного речення……..……..... 30
Означено-особові речення…… 32
Неозначено-особові речення…..…….. 34
Узагальнено-особові речення…….. 35
Безособові речення…… 36
Називні речення …… 38
Синтаксис неповних речень……... 40
Просте ускладнене речення…… 43
Розділові знаки між однорідними членами речення та при узагальнюваних словах……. 44
Речення з відокремленими членами……... 50
Відокремлені додатки …….. 51
Відокремлені означення …….. 53
Відокремлені прикладки ……..….. 56
Відокремлені обставини (виражені іменниками із прийменниками)…. 59
Відокремлені обставини (виражені дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами)……. 61
Відокремлені уточнювальні члени речення ……. 65
Речення зі вставними словами, словосполученнями і реченнями……... 67
Речення зі звертаннями……. 71
Самостійна робота……... 75
Схеми розбору……. 79
Література……. 83
Післямова……... 84
Для нотаток…..……. 85

Вступ

Українська мова, навчальна дисципліна, виконує важливі освітні функції, вона є засобом самопізнання, саморозвитку та самореалізації людини. Досконале володіння рідною мовою є необхідною умовою конкурентно-спроможності сучасного фахівця.

Завдання, подані у праці, систематизовано відповідно до тем, що вивчаються в розділі «Синтаксис простого речення». Запропонований дидактичний матеріал дозволяє не тільки організувати самостійну діяльність здобувачів фахової передпередвищої освіти, спрямовану на засвоєння теоретичних понять і формування навичок синтаксичного аналізу, а й звернути їхню увагу на найскладніші випадки цього аналізу, зосередитись на положеннях синтаксичної теорії, помітити тонкощі в розрізненні мовних фактів, важливих для розуміння синтаксичної будови української мови, дозволять повторити фонетичні, орфографічні та морфологічні правила, сформувати необхідні навички правильного письма, оволодіти нормами літературної мови, удосконалити культуру мовлення.

У робочому зошиті подані завдання, що спрямовані на осмислення здобувачами фахової передвищої освіти функції мовних засобів у різних стилях мовлення, що здійснюється на основі цілеспрямованих стилістичних спостережень, стилістичного аналізу, стилістичних досліджень.

Робочий зошит може бути використаний під час аудиторних занять, виконання домашніх завдань та самостійної роботи здобувачів фахової передвищої освіти, для самоконтролю за рівнем засвоєння теоретичних знань, набуттям практичних умінь і навичок мовного аналізу, а також у підготовці до складання ЗНО.

Словосполучення. Типи та види синтаксичного зв'язку

Завдання 1. Знайдіть у тексті й випишіть іменні та дієслівні словосполучення.

І. Калина – це символ рідної землі, отчого краю, батькової хати. У розлуці з цими неоціненними вартостями ми тужимо, згадуємо калину, і вона **співпереживає** разом з нами. Козак у похід готується, і думи важкі обступили його.

Калина – це той символ безсмертя, невіддільний від життя, що пам'ять людську береже, нагадуючи про милі краї. Козак, умираючи на чужині, просить:

Казав собі насипати високу могилу, Казав собі посадити в головах калину: Будуть пташки прилітати калиноньку їсти, Будуть мені приносити від родоньку вісти! (*За А. Кондратюком)*

ІІ. У всі віки на всіх перепуттях історії хліб був найбільшим із багатств. Коли його обмаль – чваньковите золото просто непотріб. Його закопують у землю, як мерця, його ховають за ковані двері, як найпідлішого злочинця. А хліб і в бундючні хороми, і в прості селянські оселі **здавна** вносили на підносах із шанобою. Ти, золото, годишся тільки для того, щоб на тобі подавали до столу звичайний чорний хліб. Недарма збіднілі народи відверталися від держав, що мали багато золота, й простягали руки до тих, що мали багато хліба. Хліб переважує все. Одне **пшеничне** зерно тяжче за гори золота. Вкинуте в землю, воно лише за один рік дає тисячі зерен. А золотий мішок вік пролежить у землі й нічого не вродить. Тож недарма хлібом і сіллю зустрічає Русь своїх дорогих гостей. Ідіть, народи! Русь не відмовить вам, як не відмовить сусід сусідові, село селу. Можливо, в інших державах не так заведено. А у нас – **ні**. У нас віддають хліб тією ж міркою, якою позичили. Ми позичаємо хліб на багатство (*В. Земляк*).

Зробити морфологічний розбір виділених слів.

Пояснити правопис підкреслених слів.

Завдання 2. Випишіть із тексту словосполучення з узгодженням та керуванням.

І. А сонце вже сідало. Високо, високо під небом вечірнім пролетіли величезним табуном дикі гуси у плавні на ніч, виповнили повітря дивним гуком, що, мов відгомін далекого дощу, пронісся над тихим Дунаєм. Небо над Галацом жевріло, як розпечене залізо; широка річка пойнялась на заході вогняною барвою, далі зарожевіла, засяяла блакиттю, а там заблищала сизою барвою холодної криці... Вербовий гай на тім боці повивсь у темряву, почорнів, блакитні гори стали синіми та хорошими... По тихих водах Дунаю, мов лебідь, проплинув пароход і виразно витнувся на палаючому обрії, як з чавуну вилитими, чорними щоглами. Захвилювалась вода, мов жито від вітру, покотилась валами до берега, наблизилась – і вдарила з глухим стогоном у пісок, розбиваючись на тисячі білих крапельок... І знов усе стихло; тільки сполохана річка, гойдаючись

у своїх берегах, мелодійним хлюпанням жалілась жовтому пісочкові на докучливих гостей (*М. Коцюбинський*).

ІІ. Попереду височіли гори. Мимоволі перехоплювало подих від крутизни високих шпильчастих вершин, від духмяних пахощів. Різними барвами горів осінній ліс, та переважала червона й золота. Старі буки були наче щойно витягнуті з червоної фарби, ясні краплі якої ще й досі з тихим шелестом падали на землю. І серед цього полум'я і золота немов якийсь чародій розкидав примхливою рукою темно-зелені грона смерек. Повітря було наповнене пряною свіжістю нічного дощу, перестояними пахощами осінніх квітів. З ближнього міжгір'я струменів п'янкий хміль опалого листя (*Л. Гуріненко*).

Зробити словотвірний розбір підкреслених слів.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Позначте головне та залежне слова, визначіть тип підрядного зв'язку в поданих словосполученнях.

І. Надія на краще, пропонувати увійти, ішов радіючи, наказ ректора, веселе шимпанзе, співець свободи, наш плакса, намело снігу, білі троянди, листя берези, три тополі, десятьма учнями, осіння ніч, думка про тебе, поле без меж, озватися голосно, зайти в хату, відчуття загрози, читання вголос, танути навесні, врятувати життя, весело співаючи, зазначений вище, розмовляти з викладачем, розмова з викладачем, працівник Івасюк, плаття із ситцю, вартий уваги, українські степи, степи України, вірити в майбутнє, дівчина-інженер, герой повісті, орати трактором, підписаний президентом, слухання музики, схильний до математики, щось із речей, дуже добре, дорога додому, принести обідати, бажання працювати, квіти у вазі, близько до оселі, йти годину, не випив соку, вищий за брата, дуже зайнятий.

ІІ. У великій родині, баба Маруся, мамина хустка, дехто в білому, щось чорне, танули в безодні, пробивши ізоляцію, посаджені зранку, каша з молоком, троє в човні, піду подивитися, далеко від центру, шостий день, мрія зустрітися, пізнати його, місто Севастополь, гори-велетні, ліс восени, сумно без друзів, писати олівцем, вимитий дощем, говорити по-латині, упевнений у перемозі, перший серед інших, швидкий на вчинки, грона калини, студент університету, директор заводу, сон про літо, у кінець греблі, обидва рятувальники, трьох товаришів, піти до лісу, сів на стілець, зводити будівлю, повернулася разом з батьками, готові до бою, радіючи від щастя.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 4. З'ясуйте, які з наведених сполук слів не є словосполученнями. Поясніть, чому такі поєднання слів не можна вважати словосполученням.

Тарас Шевченко, місто Гадяч, рукою подати, Кривий Ріг, двадцять п'ять, збирають хліб, дівчина-красуня, не до того, щось цікаве, спалити мости, білий гриб, берег моря, літній ранок, будемо вирішувати, довести до відома, Дев'яте травня, батьки й діти, більш витончений, ні риба ні м'ясо, аж сюди, сісти в калюжу, від Києва до Полтави, сади цвітуть, базедова хвороба, сади в цвіту, напередодні свята, перед тобою, буду перекладачем, рильце в пушку, група екскурсантів, хлопець з дівчиною, хтось із нас, пряма мова, наказано зробити.

Завдання 5. Із поданих речень випишіть словосполучення та охарактеризуйте їх.

1. За **кермом** сидів маленький боєць у великих димчатих **окулярах** (*О. Гончар*) 2. Дашковичів кабінет був обставлений шафами з книжками *(І. Нечуй- Левицький).* 3. Рання весна обіцяє влітку чимало непогожих днів (*Г. Коза*к). 4. У стомлених від безсоння голубих очах хлюпала **радість** (*І. Цюпа*). 5. Широко відкритими очима Ярина дивилася на високого мужнього діда з сивою **чуприною**, закладеною за вухо (*П. Панч*). 6. Воно [колядування] тривало до **Різдва** і до старого Нового року, подекуди і до Водохрещення *(В. Скуратівський).* 7. На березі Дніпра татари відпочили і на четвертий день із свіжими силами поринули на Україну *(З. Тулуб).* 8. Галя з мамою в садочку **груші** в кошичок збирає *(О. Пчілка).* 9. Може, ще раз прокинуться мої думи-діти *(Т. Шевченко).*

Визначте граматичні ознаки у підкреслених іменників.

Прості двоскладні речення. Головні члени речення

Завдання 1. Запишіть речення, визначаючи, які з них односкладні, а які – двоскладні, поясніть, чому.

1. Один з останніх його рейсів був винятковим (*О. Гончар*). 2. Погане літо, не було врожаю (*Л. Костенко*). 3. З одинокої на ціле татарське село кав'ярні дуже добре видно було і море, і сірі піски, берега (*М. Коцюбинський*). 4. Вас сіпнуло; ви кинулися, наче проснулись, розкриваєте очі (*Панас Мирний*). 5. Мене любили, я любив – і це найбільше в світі щастя (*М. Стельмах*). 6. На морі здіймались великі хвилі (*І. Багмут*). 7. Сіяли всю ніч (*О. Гончар*). 8. Спросоння озвалися качки, скинулася риба, попливла купина, од якої повіяло татарським зіллям (*М. Стельмах*). 9. Холодом з долини тягне вітровій (*О. Ющенко*). 10. Неоране поле жовтіє. Смолою пахне дощок білий ряд (*В. Сосюра*). 11. Ївга стоїть, як дерев'яна, труситься, а в очах жовтіє (*Г. Квітка-Основ'яненко*). 12. І пахне житом молодим, і рибним виловом багатим (*А. Малишко*).

Завдання 2. Визначте, скільки простих речень міститься в кожному з уривків. Підкресліть у реченнях граматичні основи. Знайдіть речення поширені і непоширені. Назвіть їх тип за будовою.

1. Страшні слова, коли вони мовчать,
   коли вони зненацька **причаїлись**,
   коли не знаєш, з чого їх почать,
   бо всі слова були уже чиїмись.

2. Стояла груша, зеленів лісочок.
   Стояло небо, дивне і сумне.
   У груші був тоненький голосочок,
   вона в дитинство кликала мене.

3. Вмирав актор. Він був смертельно хворий
   Він був старий. І це була не роль.
   Віджив той голос, наче грецькі хори.
   Вмирав актор, **шекспірівський** король (*За тв. Л. Костенко*).

Зробіть фонетичний розбір виділених слів.

Підмет

Завдання 1. Прочитайте речення. Доведіть, що виділені слова – підмети. З'ясуйте, якими частинами мови може виражатися підмет і яка його роль у реченні.

1. А *грім* по вулицях ходив і цвьохкав батогом сліпучим (*М. Боровко*). 2. Довкола *все* зчудовано притихло (*М. Боровко*). 3. Але *ми* з тобою... *ми* не вічні, *ми* з тобою просто – ти і я (*В. Симоненко*). 4. Серед неба горить *білолиций* (*Т. Шевченко*). 5. З хвилини на хвилину можуть бути *поранені* (*Ю. Збанацький*). 6. У великій продовгуватій світлиці за столом сиділо *троє* (*Ю. Мушкетик*). 7. *Жити* – це не значить тільки брати, а й давати (*Д. Ткач*). 8. Нерозгадане тривожне «*як*» розвіялось скоріше, ніж думалося спочатку (*М. Стельмах*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Прочитайте речення. Знайдіть головні члени речення, визначте, якими частинами мови вони виражені. Поясніть способи морфологічного вираження підмета.

1. Я дуже люблю оцю пору року, коли пригріте сонцем повітря пахне прив'ялою травою (*Д. Білоус*). 2. Стави политі медвяним соком (*А. Малишко*). 3. Незабаром Соломія з Остапом простували повз плавні до циганської оселі (*М. Коцюбинський*). 4. Поля зливалися з темрявою, і тільки невеличкий клапоть дороги виднівся при слабому світлі затуманених зір (*О. Слісаренко*). 5. Сотні солов'їв щебетали на кущах молодого поросту. Дорогою мов із-під землі донеслося до його Грицькове «ку-ку!». Найлюбішою забавкою було йому будувати та розоряти землянки, вали, окопи (*Панас Мирний*). 6. Сорок вісім могутніх струменів злились в один пінистий велетенський водоспад і мирно шумлять, надихаючи поетів нерозумних і радуючи дітей (*О. Довженко*). 7. Ще небо тримаю плечима, та нижче і нижче пташиний політ, і квіти сміються очима сумними (*А. Чубинський*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Запишіть речення. Підкресліть їх граматичні основи. Визнате, як виражені підмети в кожному з речень (якою частино мови і в якій формі).

1. А в лісі співають солов'ї і хтось раз у раз заливається сміхом (*Г. Журба).* 2. Я йшов у нікуди. Повз мене проходили обози, пролітали кавалеристи, грохотал тачанки. Город стояв у пилу, і вечір не розрядив заряду передгроззя *(М. Хвильовий).* 3. Пасти гуси, пригнати додому всіх до одного − це була програма нашого «технікуму», першого, сказати б, курсу *(О. Вишня).* 4. Дехто, може, бажав би всі так звані «чужоземні» слова поперекладати на вкраїнську мову *(В. Самійлєнко).* 5. Визволені не можуть забути своїх визволителів, це зрозуміло *(О. Гончар).* 6. О земле рідная! Не жатиме неситий пшениці на твоїх ланах! **(***М. Рильський).*

Розкажіть, коли слід уживати прийменник в, ***а коли*** − у. ***Як приклади наведіть речення із вправи.***

_____
_____

Завдання 4. У наведених реченнях підкресліть підмети. Які з підметів виражені частинами мови, що не називають предмет? Які з них становлять складені власні назви?

1. Як реаліст, Михайло Коцюбинський того часу звертав у своїх творах увагу на **змалювання** зовнішніх подробиць, бачених в житті *(Є. Федоренко).* 2**.** «Кленові листики» − твір про дітей без дитинства *(В. Яременко).* 3. Справді, «Соняшні кларнети» сповнені **чару** молодості, цього найближчого синоніму поезії *(В. Стус).* 4. «Бринить» має декілька нюансів, відтінків **(***М. Куліш).* 5. Гучне «Ура!» пронеслось тоді над лугами і впало в трав розморених дурман *(Л. Первомайський).*

Доберіть синоніми до виділених слів.

Випишіть із речень прикметники найвищого ступеня порівняння. Розберіть їх як частини мови. Як утворені ці форми?

Завдання 5. Запишіть речення. Підкресліть підмети, визначте спосіб їх вираження.

1. Ми з нею довго в полі говорили, не чули навіть гуркоту доріг (*Л. Костенко*). 2. Тебе цей сад прийняв гостинно в свою заквітчану сім'ю (*Д. Луценко*). 3. Чумацький Шлях, Стріла, Стожари летять в розгойдані світи (*М. Стельмах*). 4. Павло Григорович Тичина колись водив мене у ліс (*М. Сом*). 5. Майже три роки минуло від того далекого світлого дня (*О. Гончар*). 6. Кожен із бійців знав, що небезпека подвоїлася (*О. Гончар*). 7. Його підхопили з десяток рук, сильно підкинули вгору один, другий, третій раз (*І. Ле*). 8. Багато пішло на фронт, чимало в партизани (*Є. Гуцало*). 9. Але дехто з учнів викликав у нього глибоке занепокоєння (*О. Донченко*).

Підкресліть і поясніть вивчені орфограми та пунктограми. Доберіть синоніми до виділених слів.

Завдання 6. Відновіть уривок із вірша О. Олеся «Рідна мова в рідній школі», уставляючи необхідні за змістом підмети. За потреби скористайтеся текстом. З'ясуйте, чим виражені підмети.

Рідна …в рідній школі!
…бринить нам чарівніш?
…нам ближче і миліш
І дорожче в .. недолі?
Як розлучимось з тобою,
Як забудем … твій
… в Вітчизні дорогій
Говоритимем чужою?!
Краще нам німими стати,
Легше гори нам нести,
Ніж тебе розіп'ясти,
Наша … , наша мати!
Ні! В кім …прагне слова!
Хто в майбутнім хоче жить,
…всім серцем закричить:
В рідній … – рідна мова!
І спасе того в недолі
Наша …золота,
Наше гасло і мета
Рідна … в рідній … .

Завдання 7. Складіть і запишіть речення, використавши подані сполучення слів у ролі підметів. Підкресліть граматичні основи. Визначте способи вираження підмета.

Кожен із нас, кінець вересня, початок вистави, чотири хвилини, група артистів, багато квітів, Південний Буг, Петро Іванович, хтось із музикантів.

Присудок

Завдання 1. У наведених реченнях підкресліть головні члени речення. Проаналізуйте морфологічні засоби вираження присудка.

1. Отак весна підчатувала зиму, вхопила в свої гарячі обійми й понесла не знати куди, а розкута земля вмивалась на волі, розбухла, зачувши в собі нове життя, й почала убиратися в зелений віник-молодик (*В. Земляк*). 2. Сонце вже сховалось за вільшечки, пускало крізь листя тоненькі рожеві стріли (*Гр. Тютюнник*). 3. Люди, трави й дерева стають, наче рідні брати (*М. Луків*). 4. Схилялися б над сонною водою беріз плакучих нерухомі віти, у тихий захист вітер би не віяв (*Леся Українка*). 5. Темні скелі виглядали понуро, а море лежало внизу ще сірою поволокою сну (*М. Коцюбинський*). 6. Пісню змагання уперту, дзвінку, я хочу відбити у кожнім рядку, щоб буть українським поетом (*Д. Павличко*). 7. Усмішка тільки й зосталась у нього, якою була: гарна, сором'язлива, дівоча якась (*О. Гончар*). 8. Змучений і втомлений, стояв він біля веранди перед зламаною гілкою (*О. Довженко).*

Завдання 2. Запишіть речення. Підкресліть граматичні основи. З'ясуйте, які з простих дієслівних присудків ускладнені а) частками, б) повторенням одного й того ж дієслова або вживанням синоніма. Знайдіть присудки, виражені фразеологізмами.

1. Ліплять діти хатки з піску. Федько теж ліпить. Але раптом встане, подивиться-подивиться − і візьме та й повалить усе чисто − і своє, і чуже *(За В. Винниченком).* 2. Соняшники вечоріють, поступово смеркають, поночіють-поночіють *(Є. Гуцало).* 3. Сонце гріло-пекло, грало в калюжах *(В. Винниченко).* 4. Кравчина додержав свого слова *(О. Довженко).* 5. Кіндрат таки не втерпів, купив хустку. Він знав, що жінка і лаятиме його, і радітиме, і поїдом їстиме... *(Є. Гуцало).*

Замініть присудки (фразеологічні звороти) синонімічними їм дієсловами. Доберіть до цих фразеологізмів інші, синонімічні їм усталені сполучення слів.

Завдання 3. Запишіть речення, знайдіть і підкресліть складені дієслівні присудки. Визначте, як виражено в них значення можливості (неможливості), бажаності, необхідності дії тощо: а) дієслівним фразеологізмом типу «мати змогу»; б) прикметниками, що вжиті разом із дієсловом-зв'язкою, у тому числі й нульовою: «був радий» (допомогти) − «радий» (допомогти); в) модальним дієсловом («хотіти», «могти»).

1. Толя боявся слухати такі розмови, але він не мав сили одійти *(В Винниченко*). 2. Я ж був ладен валятись в тебе тут під ногами, а ти віддав, [Боже,] мою землю на глум моїх ворогів! *(Л. Костенко).* 3. Нас пригоди спинити не в силі *(П. Грабовський*). 4. За рідний край віддать готові вони свою гарячу кров *(В. Сосюро).* 5. Через випуклу поетичну деталь автор «Кобзаря» здатен відкрити глибинну суть буденного *(О. Гончар).* 6. Тільки тут, тільки на цій горі повинен лежати Кобзар *(О. Іваненко).*

Завдання 4. Запишіть речення. Визначте, у яких із них неозначена форма дієслова входить до складу присудка, а в яких ця форма – другорядний член речення (додаток) при простому дієслівному присудку.

1. По щирості бояться слово мовить *(Леся Українка).* 2. Толя теж ховався б кудись, але мама заборонила йому сидіти біля вікна *(В. Винниченко).* 3. Магічна сила лісу силувала мряку клубитися над його понурим верхом *(О. Кобилянська).* 4. На зачерствілих, потрісканих долонях земля простягнула людині щедрі чаші врожаю і вже притомилась тримати їх (*М. Стельмах).* 5. Пані звеліла негайно покликати до неї астронома *(Вал. Шевчук)*. 6. І як се ти подумати могла, що просила проводжати мене на сходини? *(Леся Українка).*

Зробіть морфологічний розбір трьох дієслів (на вибір).

Завдання 5. Запишіть речення, підкресліть граматичні основи. Визначте, яким дієсловом виражена зв'язка у складених іменних присудках: а) дієсловом «бути»; б) дієсловами зі значеннями появи й збереження ознаки, суб'єктивного її сприйняття тощо; в) повнозначними дієсловами зі значенням руху, існування тощо.

1. Зблизька річка здавалась ще чуднішою *(В. Винниченко*). 2. Гуси − це був перший і обов'язковий етап нашої освіти *(О. Вишня).* 3. День − прямокутник матового скла, велика грудка кинутого снігу *(О. Ольжич).* 4. Стоять жоржини мокрі-мокрі *(Л. Костенко).* 5. Ця зустріч

стала тією дрібничкою, що у намальованому портреті зливається з іншими у цілий мистецький твір *(Т. Осьмачка).* 6. Осталися сиротами старий батько й мати (*Т. Шевченко).* 7. Катюша приїхала жива і здорова *(М. Чабанівський).*

Які зі згаданих трьох типів дієслів-зв'язок можуть бути в реченні нульовими? Наведіть приклад із виконаної вправи.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 6. Запишіть, уставляючи замість крапок потрібні за змістом присудки. Виділіть граматичні основи. Визначте різновид речення за складом граматичної основи.

1. Вечір. За вікнами сердитий вітер … каламутну снігову віхолу, … у замуровані морозом шибки, вовком … в коминку; скаржно … голоребре віття вишень та черешень, тривожно … кукурудзиння, яким обкладено хату. Надворі холодно й лячно (*М. Сиротюк*).

Довідка. *Стукотить, ганяє, скрипить, гуде-виє, шарудить.*

2. … собі в одному селі, що належало Потоцькому, вдовиця, бідна-пребідна та ще й недужа. … її по-вуличному Зозулею. Якось … в ліс по опеньки. Тільки … збирати, коли гульк –… Потоцький. Рушниця через плече, поряд – гончі хорти біжать. Як … над пеньком, так і … – не ворухнеться (*М. Сиротюк*).

Довідка. *Звали, пішла, жила, стояла, отерпла, їде, почала*.

3. П'янким медоцвітом … пушкарнянські садки, … силою й красою, мрійно виглядаючи раннє літо. Днями лагідне сонце … зелені ниви, … сліпучим золотом подвір'я, вікна, а вечірню сільську тишу … й … перші солов'ї (*М. Сиротюк*).

Довідка. *Наливалися, повнились, заливало, гладило, колисали, шматували.*

4. Рання осінь … на землю багряним листом, … змарнілим огудинням, глухо … горіхами, грушами, яблуками, … рябими череватими гарбузами, кавунами, … чорнобривцями, рутою, м'ятою. Діти, що влітку … батькам на полі, городі, … корови, вівці, свині, гуси, тепер … свої торбинки і залюбки … до школи (*М. Сиротюк*).

Довідка. *Мережилась, падала, котилась, підсобляли, пахла, збирали, пасли, бігли, гупала.*

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Тире між підметом і присудком

Завдання 1. Прочитайте речення. Знайдіть головні члени, поясніть способи їх морфологічного вираження.

1. І тільки щемно на душі: нема уже Марії (*М. Луків*). 2. **Дивлюся,** аж світає, край неба палає... (*Т. Шевченко*). 3. Зранку було тихо на обох пагорбах (*В. Земляк*). 4. Колись розказував моряк: їх по Атлантиці носило (*Д. Голованівський*). 5. А далі всі кинулись врозтіч, бо інакше не можна було (*М. Стельмах*). 6. І в нас, і в них − цвіте в маю... (*А. Малишко*). 7. **Обсіялись**. Притихло до пори. Одгомоніло і вляглось повсюди (*М. Луків*). 8. Понасипало кучугури і ліс весь снігом замело (*Л. Костенко*). 9. Трохи **полегшало**. Та сумно на душі (*Л. Костенко*). 10. **Світає**, господи, світає, земля у росах, як в парчі (*Л. Костенко*). 11. І віє духом яблунь та жасмину (*М. Луків*). 12. Тепліло в жінки на душі, цвіли у вікнах квіти (*М. Луків*). 13. Чимось особливо рідним повіяло від цього села (*Леся Українка*). 14. Було свіжо й затишно (*Леся Українка*). 15. О, як той шлях знаменами кипів, як **хвилювався** людом на обоччі, і як сльозами застилало очі (*М. Луків*). 16. І лячно-лячно стало жінці в пустоширокому степу, над яким самотів обведений золотою вологістю місяць (*М. Стельмах*). 17. Мені немов полегшало відтоді (*Л. Костенко*).

Визначте граматичні ознаки виділених дієслів.

Завдання 2. Поставте потрібні розділові знаки між групою підмета і групою присудка.

1. Боротьба за мир найсвятіша справа (*О. Гончар*). 2. У дитинстві вимовлене слово яснішає через роки (В. Коротич). 3. Історія це святая святих народу (*О. Довженко*). 4. Хтось давно ще сказав, що спів то мова душі, то голос серця (*Панас Мирний*). 5. Наче кулька в жонглера на вістрі наша куля земна (*І. Муратов*). 6. Ввесь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна (*М. Коцюбинський*). 7. Кожному мила своя сторона (Народна творчість). 8. Найбільше добро в кожного народу це його мова (*Панас Мирний*). 9. Ні, не вагання рівновага стала долею митця (*Є. Плужник*). 10. Хай вітер в вічі, умри не стій! (*М. Бажан*) 11. Було колись минулося, не вернеться знову (*Т. Шевченко*). 12. Всі оглухли похилились в кайданах (*Т. Шевченко*).

Завдання 3. Перепишіть, відновіть пунктограми та потрібні орфограми в тексті, зніміть скісну риску. Прокоментуйте правила вживання тире між підметом і присудком.

Мовні обов..язки громад..ян

Мова запорука існував..я народу. Захист рідної мови най/природніший най/легший і водно/час най/необхідніший спосіб націонал..ного само/утвердження і діял..ності в ім..я народу.

Володін..я рідною мовою не/заслуга а обов..язок патріота.

Розмовляй рідною мовою скрізь де її розуміють з усіма хто її розуміє. Не/поступайся своїми мовними правами за/ради вигоди пр..вілеїв лукавої похвали це зрада свого народу.

Ставлен..я до рідної мови має бути таким як до рідної матері: її любл..ять не за якісь принади чи в..годи а за те що вона мати.

Сім..я первин..а клітин..а нації. Щоб вона не/омертвіла і не/відпала від націонал..ного організму її має живити кул..т рідної мови. Тому розмовляй у сім..ї мовою своєї нації пр..щ..плюй дітям ставлен..я до мови як до св..ятині, най/дорожчого скарбу.

Ні/коли не/зупин..яйся у вивчен..і рідної мови. Вол..тер говорив «Усі головні європейс..кі мови можна вивчити за ш..сть років, свою ж рідну треба вчити ціле життя».

Нашому поколін..ю випало складне і відповідал..не завдан..я відродж..н..я українс..кої мови державності нації. За нас ц..ого ні/хто не/зробить. Це наш історичний обов..язок виправдан..я нашого п..р..буван..я на ц..ому світі. Не/перекладаймо ць..го т..ягаря на пл..чі своїх нащадків бо може бути запізно. Діймо в ім..я нашого народу най/вищих ідеалів л..юдства (*І. Огієнко*).

Завдання 4. Запишіть речення. Уставте пропущені літери, апостроф, зніміть риски. Знайдіть головні члени речення, підкресліть підмет однією лінією, присудок − двома. Поясніть письмово наявність або відсутність тире між ними.

1. Душа – дитя. 2. Світ мій без тебе – пустеля німа. Люба моя, ти моє жит..я. 3. Ти – місто для закоханих. 4. Я пам..ятаю, знаю, що жит..я – одне, як св..ято. 5. Св..ято – жити. 6. Хіба не/жалюгідніст.. − утекти від чес..ної тверезості в оману? 7. О, ім..я ваше – степ! Со..нцем в..ялений, небом наповнен..ий, що не/має йому краю... 8. Чом пташка в путах − це серцебит…я?! 9. Був образ ваш для мене бе..доган..им. Та образ − це не ви. 10. Це прощан..я, а не/діалог. Це − вже не ти. 11. О мамо, тату! Світ же − не/пустеля. 12. Вже ти й не ти без мене. 13. Не/безнадія нас

веде, а теплота. І тішити в душі св..яте − не/марнота. Бо що/ж із того, що на двох не/спільний шлях?! Є спіл..не ж небо в нас і, ох одна земля. 14. Голос − як промін.. . Голос – мов доля. 15. Велике – почут..я. Слова − завжди малі. 16. Сер..це твоє сухе, як мак, стомлене і гірке. 17. Палац розкішний надто. 18. Мамо, бджілко не/втомна, яка ти в мене красива! *(Із тв. С. Йовенко).*

Завдання 5. Перепишіть речення, вставивши пропущені літери. Поставте, де потрібно, тире між підметом та присудком. Поясніть його вживання.

1. Сер..це море. Пісн..я хвиля. 2. І спів як арфа золота. 3. Твої слова то квіти восени весн..яних барв невідомої вроди. 4. Твій плач то хмари в дні осін..і, сумної чайки голосін..я. 5. Твої очі тихий вечір, що спускаєт..ся бе..гучно, н..сучи на землю спокій на своїх срібл..ястих крилах. Твої очі срібна річка з таємничим царством казок. 6. Ніч як море, світ..ять зорі. 7. Як квітки зів..ялі заміри мої. 8. Душа співа, як все співає. Вона як озеро. 9. Два струмки один потік. 10. І ти на цілий світ одна, і ти як мак на сірій скелі. 11. Я тут німий. Ходім до гаю... 12. А в тім краю, у тій пустелі, в краю проклят..я і ган..би одні глухі, байдужі скелі, другі осліплен..і раби. 13. Я мов сурмач без сурми голосної, я мов стрілец.. без зброї золотої, я мов орел без сизих крил (*Із тв. О. Олеся).*

Завдання 6. Перепишіть речення. Поставте тире між підметом і присудком. Накресліть схеми поданих речень.

І. 1. Золото без розуму полова. 2. Розум у голові червоне золото. 3. Хліб батько, вода мати. 4. Азбука то до мудрості дорога. 5. Грамота не хвороба, літ не збавить. 6. Веселий сміх здоров’я. 7. Вода не кума. 8. Час найкращий лікар. 9. Каша то мати наша. 10. Язик не помело, слово не полова. 11. Мандрівочка рідна тіточка. 12. Здоров’я найдорожчий скарб (*Із усної народної творчості*).

II. 1. Вчення світ, а невчення тьма. 2. Щастя без розуму торбина дірява. 3. Найкраща спілка чоловік і жінка. 4. Холод не свій брат. 5. Служба не дружба. 6. Чужі недоїдки старцеві наїдки. 7. Сумління найкращий порадник. 8. Без каші обід сирота. 9. Дощ у пору золото. 10. Закон не вогонь, водою не заллєш. 11. Правда рідкий гість. 12. Щастя не підкова, під ногами не знайдеш (*Із усної народної творчості*).

Поясніть правопис частки не.

Завдання 7. Запишіть. Яким членом речення виступають підкреслені слова? У якому стилі використовуються наведені речення?

1. Прямо над нашими ворітьми стоїть зірниця, а повз ворота *проходять* люди і час. Як він іде – це найбільше видно по наших ясенах, по тому, що *вони* тримають на собі – чи весняну росу, чи зелені шуми, чи осінній смуток, чи зимові хустки (*М. Стельмах*). 2. З-за тинів *виглядають* золоточубі *діти і соняшники* (*М. Стельмах*). 3. *Осипаються* осокори, *осипаються* дні (*М. Стельмах*). 4. Надходить *пора* гарячого марева і гарячої праці (*М. Стельмах*). 5. Спіє ранок, як налите просо, *встала* мати, дівчина й зоря (*М. Стельмах*). 6. Між яблунями *снує* бабуся і її тінь (*М. Стельмах*). 7. Метелиця і надвечір'я майже водночас *спустилися* на ліс (*М. Стельмах*). 8. *Густішали* метелиця й вечір (*М. Стельмах*).

Другорядні члени речення

Завдання 1. Запишіть подані речення. Виділіть граматичні основи. Підкресліть другорядні члени речення. Визначте різновиди речень за наявністю: а) другорядних членів; б) ускладнювальних компонентів.

1. Гусенятко розплющило одне очко, потім друге, пискнуло і – народилося. Мама подивилась на нього, вкрила його крилом і заплакала: вночі гуси мали відлітати. Її чоловік з табуном і старшими дітьми зранку подався політати над полем і плавнями перед відльотом. Гуска лишалася на пізнім своїм осіннім яйці (*М. Вінграновський*). 2. Джміль заманював лиса до гусака. На тому тижні джміль прилетів в обід, саме тоді, коли лис повертався від БілАЗів, і коров'як зустрічав його. Джміль намалював крилами перед лисячим носом нору і сказав, що нора – його. Лис, довго не думаючи, дихнув на джмеля часником і заліпив йому лапою. Джміль трохи було оглух, але не впав, збив пелюстку з коров'яку і подерся на небо (*М. Вінграновський*).

Завдання 2. Визначте відмінок кожного іменника та прикметника. Підкресліть усі іменники та прикметники як члени речення. Зробіть висновок про зв'язок відмінка та синтаксичної функції іменників та прикметників.

1. Небо заступило хмари (*А. Шиян*). 2. Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ! (*В. Симоненко*). 3. Дівчата підібрали викопані буряки (*О. Донченко*). 4. Дороги веселі пливуть повз оселі (*М. Стельмах*). 5. Біль породжує гнів. 6. Пиріг пече мати. 7. Учень виконує завдання. 8. Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива (*Т. Шевченко*). 9. Пропливають зорі України над моїм розчиненим вікном (*В. Сосюра*). 10. Пролісок пробив листок торішній (*М. Рильський*). 11. Веселе сонечко ховалось у веселих хмарах весняних (*Т. Шевченко*).

Додаток

Завдання 1. Запишіть речення. Підкресліть додатки – слова, що називають учасників подій у широкому розумінні слова. З'ясуйте роль кожного з учасників (істоти і неістоти, предмета): а) об'єкт дії, спостереження, сприйняття; б) адресат дії, звертання; в) співучасник подій; г) інструмент, знаряддя праці; ґ) суб'єкт дії.

1. Тімасій дивився на втомлене море, дивився й не бачив **його**. 2. Груди йому знову пропекла схована в складці гіматія* гілка лавра. 3. Крітій покликав Тімасія *(Ю. Мушкетик).* 4. Щоб **мову** свою рідну їх діти не забули, їм літери виводять вірменки на піску *(Л. Костенко).* 5. Орудував дід **косою**, як добрий маляр пензлем чи ложкою, – легко і вправно (О. *Довженко).* 6. Смертельно поранений птах назавджи відстав від своїх товаришів і з тугою дивиться **їм** услід *(Із журналу).* 7. Часто Миколка допомагав батькові розтирати **фарби**, мити пензлі і щіточки *(Б. Чіп).* 8. Птах був кимось скалічений *(Ю. Збанацький).* 9. Відмикаю світанок скрипичним ключем (*Л. Костенко).*

Гіматія – верхній одяг стародавніх греків.*

Визначте граматичні ознаки виділених слів.

Завдання 2. Знайдіть у реченнях додатки, поясніть, чим вони виражені.

1. Він заговорив дрібно й сердито, наговорив синам сім мішків гречаної вовни, **незважаючи** на святу **п'ятницю** (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Нам нема ні впину ані меж, лиш в труді **натхнення** ти знайдеш (*В. Сосюра*). 3. В усмішку теплу склались губи, і день в очах його розцвів, над ним димлять заводів труби, гудуть мотори літаків (*В. Сосюра*). 4. Як любо йти коханою землею і рідний вітер пити без кінця (*В. Сосюра*). 5. Сірі тумани курилися над нашою землею, брудні та важкі хмари вистилали високе небо, холодний вітер переганяв їх з одного боку на другий, і від його подиху **коли-не-коли** розривалась ота брудна запона, і **з-під** неї крадькома визирав **невеличкий** крайок блакитного неба, щоб через хвилину знову покритися хмарою, потонути в її сірій безодні (*Панас Мирний*).

Поясніть правопис виділених слів. Укажіть орфограми.

Завдання 3. Визначте прямі й непрямі додатки. З'ясуйте, які члени речення та які частини мови керують додатками.

1. Пахне огірками, старим неретом волока, хлібом, батьком і косарями, болотом і травами... (*О. Довженко*). 2. Перехожі з подивом зиркали на дівчину, на її танець, на заволохаченого, з намерзлими ніздрями коня (*М. Стельмах*). 3. Сиджу я під вербою, стережу рушники та крадькома од хазяйки вишиваю хмелем собі сорочку (*І. Нечуй-Левицький*). 4. Величезна калюжа заросла травами, ліловими дзвониками і скидалась на озеро (*О. Донченко*). 5. Якийсь тихий спокій вас обіймає (*Панас Мирний*). 6. Гарячий степовий вітерець подихнув і обдав польовими пахощами − зігрітою травою, чебрецем, материнкою (*Панас Мирний*). 7. У мене нема тут знайомих (*М. Коцюбинський*).

Знайдіть та випишіть слова з орфограмами. Обґрунтуйте їх.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 4. Запишіть речення. Підкресліть додатки, виражені неподільними словосполученнями, визначте змістову особливість цих словосполучень: а) метафоричність значення; б) кількісно-предметний зміст.

1. Залюблено задивилося на нього сонце і кинуло йому під ноги пригорщу сонячних зайчиків *(Ф. Мамчур).* 2. Я простягаю руки, беру в жменю кілька колосків і почуваю, як тіло наливається земною силою *(Д. Ткач).* 3. Багато бачив я гарних людей, ну такого, як батько, не бачив *(О. Довженко).* 4. Чи шлейфи радості і муки візьмем навічно у віки, як за собою білі смуги ведуть надзвучні літаки? *(І. Колінець).* 5. За бортом стиха дунайська хвиля, корабель до гавані зайшов... (*Б. Степанюк*). 6. У травні стихло навкруги, і встала знову хата (*М. Луків*). 7. Кожна гілочка на деревах була біла, наче її обмальовано білою фарбою або обсипано кожну цукровою пудрою (*Ю. Яновський*). 8. І віє духом яблунь та жасмину (*М. Луків*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 5. Складіть речення, використавши в ролі додатків фразеологічні словосполучення:

всяка всячина, пряма дорога, презренний метал, печеної криги, раціональне зерно, березова каша.

Як ви розумієте значення цих фразеологізмів?

Речення запишіть, додатки-фразеологізми підкресліть. Визначіть відмінок іменників − головних слів у складі фразеологізмів.

Означення

Завдання 1. Виділіть у поданих реченнях другорядні члени речення. Розмежуйте означення та додатки. Обґрунтуйте свою відповідь.

1. По діброві вітер виє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу (*Т. Шевченко*). 2. І смутно, і радо покинути парту, де ріс і мужнів, розпущені віти весняного саду, на березі човен, політ голубів (*В. Швець*). 3. Химерними візерунками лягли на шлях тіні акацій (*О. Гончар*). 4. Молодь заповнила невеличку кімнату вчительки (*О. Войченко*). 5. Ріку переходили бродом, з боями − і бродом, і вплав (*В. Швець*). 6. Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплях, як у дорогому намисті (*С. Васильченко*). 7. Поспішаючи, кудись ховаються останні шуми й гуки довгої літньої днини (*С. Васильченко*). 8. Ще чути бурі десь шалений клекіт (*Г. Коваль*). 9. Бряжчать мережані ярма з терновими занозами, поскрипують нові чумацькі мажі, укриті шкурами, закурені в далекій дорозі (*М. Коцюбинський*). 10. Доторкнусь до яблуневих віт − і в дорогу до вершин зберуся (*А. Чубинський*).

Завдання 2. Запишіть речення. Підкресліть узгоджені означення, позначте означувані ними слова. Якими частинами мови виражені узгоджені означення? У яких граматичних значеннях вони узгоджені зі словами, від яких залежать?

1. Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата −
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати,
Благословить дітей своїх
Твердими руками
і діточок поцілує

Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давняя година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіяє... *(Т. Шевченко).*

2. Я не бував за дальніми морями,
Чужих доріг ніколи не топтав –
В своїм краю під буйними вітрами
Щасливим я і вільним виростав *(В. Симоненко).*

Знайдіть речення, де прикметники вжиті не в ролі означення, а в ролі іменної частини складеного присудка – при повнозначному дієслові-зв'язці.

Завдання 3. Запишіть речення, підкресліть неузгоджені означення, укажіть, якими частинами мови (у яких граматичних формах) вони виражені. Визначте вид підрядного зв'язку між означенням та іменником, від якого воно залежить.

1. Боротьба закінчується народним повстанням, закликом Свічки запалити палац воєводи, піднятися на боротьбу за визволення *(Н. Кузякіна*). 2. Переїхати треба дві великі калюжі з гнилицями, що ніколи не висихали...*(О. Довженко).* 3. Кожен раз наново голим нервом сприймав Малишко радощі і печалі людського життя, веселощі і смуток природи, суперечливості нашого машинізованого віку *(Д. Павличко).* 4. Сніжинка до сніжинки − і весь цей килим навкруги наче витканий із білої безголосої музики... (Є *Гуцало).* 5. Поряд з ромашкою відвар картоплі використовують і як протизапальний засіб *(Із журналу).* 6. В одному селі на Україні дівчата й жінки вирішили показати свою майстерність. 7. І раптом у блакитному небі заспівав справжній живий жайворонок, якого привабив спів на землі *(В. Сухамлинський*). 8. Пройшовся березень з підсніжником на шапці і над татарським бродом... (*М. Стельмах).*

Там, де це можливо, замініть неузгоджені означення узгодженими і запишіть їх парами. Порівняйте підрядний зв'язок у записаних парах.

Поясніть, чому не в кожному з речень можна замінити неузгоджене означення узгодженим.

Завдання 4. Запишіть речення, утворивши від поданих у дужках власних іменників узгоджені або неузгоджені означення. Там, де це можливо, надайте переваги узгодженим формам.

Зразок

«Дім на гор» (Шевчук) стає аргументом про життєздатні і ріноправність української літератури. − Шевчуків «Дім на гор» стає аргументом...

Однак: У книгах (Ліна Костенко) є багато трагічного. − У книгах Ліни Костенко є багато трагічного.

1. Життя й творчість (Стус) надзвичайно щільно одне з одним пов'язані, творять своєрідну гармонію. 2. Шедеври (Довженко) могли з'явитися тільки в атмосфері таких само непроминальних шедеврів (Тичина, Куліш, Хвильовий, Курбас, Рильський, Бажан, Яновський) та інших творів Розстріляного Відродження. 3. Муза (Рильський) позначена надзвичайною відзивчивістю, а його поетичне мислення − великою здібністю до асоціацій. 4. Новелістика (Г.Косинка) являє собою показовий взірець художніх шукань і знахідок, якими українська проза першої третини XX ст. просувалася від «старого» реалізму до модерних форм естетичного мислення. 5. Матеріали двох збірок поезії (Орест*) надзвичайно яскраво виявляють основні лінії жанрового розвитку. 6. Не диво, що багато пісень (Малишко) стали воістину народними в найповнішому розумінні цього слова.

Орест − Микола Вороний*

Завдання 5. Підкресліть означення в поданих реченнях, здійсніть їх розбір (узгоджене – неузгоджене; яке слово пояснює; якою частиною мови виражене).

1. То був страшний вітер-суховій, найлютіший з усіх братів-вітрів *(О. Іваненко).* 2. Дитячі очі-волошки виглядали з гущини *(М. Коцюбинський).* 3. Стала наближатися година рушати в дорогу *(С. Васильченко).* 4. Маю намір зоряне небо тут з вами спостерігати *(О. Гончар).*

5. Я люблю дороги, стигле жито із веселим сонцемпополам *(А. Малишко).* 6. Моя Батьківщина – це поле без меж, це звільненапраця *(М. Рильський).* 7. На південному сході лежали білі, просвічені сонцем хмари *(Г. Тютюнник).* 8. На мить майнув у голові Петра дідів наказ – нікого непускати на маяк *(О. Іваненко).* 9. Сліпучим блиском б'є у вікна гарячий весняний день *(С. Васильченко).*

Прикладки

Завдання 1. Запишіть речення, підкресліть прикладки, поясніть пунктуаційні знаки при них.

1. Майже всі опери Миколи Лисенка – «Чорноморці», «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Тарас бульба» − написані на лібретто Михайла Старицького, більшість драматичних творів Старицького насичені музикою Лисенка *(О. Лисенко).* 2. І знову перечитуємо «Повість временних літ», схиляючись перед безкорисливим подвигом ченця Києво-Печерського монастиря Нестора. 3. Яка вона сучасна, пам'ятка історіографії і літератури, й через 880 років після створення! *(із журналу).* 4. Блискучий художник-карикатурист, талановитий літератор-публіцист, неповторний поетичний повістяр, найвидатніший кінорежисер-новатор, Довженко був феноменальний у мистецтві розповідання. Довженко-оповідач, здається мені, перевершував Довженка-художника, Довженка-письменника, навіть... Довженка-кінорежисера *(О. Смолич).*

Знайдіть речення з іменними складеними присудками, укажіть, як виражені їх іменні частини. У яких із речень дієслово-зв'язка опущене? Відновіть його.

Поясніть правопис слова «лібрето» відповідно Нового українського правопису (2019).

Завдання 2. Прочитайте речення, пояснивши пунктуаційні знаки при прикладках.

1. Свято весни починалося прикликуванням матері сонця, великої Лади *(Я. Головацький).* 2. А за столом схилився над аркушем пергаменту життям умудрений, літами усріблений муж, книжник, громадянин, якого далекі нащадки через багато-багато століть назвуть геніальним

поетом *(В. Малик).* 3. Пішов та й завербувався у Донбас − край мого дитинства *(Григір Тютюнник).*

4. Ой не квітни, весно,
Глянь − надходять хмари,
Тугою чорніють,
Гнівом червоніють,
Ой ті хмари-кари...
Смерть вам, яничари! *(О. Олесь).*

5. Наш Василь іде по найдовшій у світі дорозі
З зупиненим серцем, з опущеними руками,
В яких учора іще
Говорило перо
Поета-мужа *(М. Вінграновський)*.

6. І коли отрок, юнак-ханенко, понюхав чарівного Євшан-зілля, що приніс йому гудець Оря від його батька хана Сірчана, − згадав ураз свою половецьку вітчизну й утік із Орею з ворожого Києва до привільних степів *(Л. Мосендз).*

Укажіть на особливості узгодження між прикладкою й іменником, який вона пояснює.

Схарактеризуйте кожну з прикладок як різновид означення.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Складіть речення, використавши в ролі означень – узгоджених і неузгоджених – подані фразеологізми. Речення запишіть.

Зразок

«Середньої руки» – Дядько був ні добрий, ні поганий, середньої руки косар.

Ні з лиця ні з росту; меткий на слово; кров з молоком; руки загребущі; очі завидющі; рубець на рубці.

Поясніть значення кожного з фразеологізмів, доберіть синонімічні їм слова.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 4. Перепишіть речення. Поставте, де потрібно, дефіс. Прикладки підкресліть як член речення.

1. І заплакала Лілея росою сльозою *(Т. Шевченко). 2.* Красень Єнісей трудиться *(Ю. Збанацький).* 3. Надворі лютує зима лихоманка, а в мене у хаті щебече веснянка *(Л. Глібов).*

4. Десь у гущавині, сховавшись у тіні велетня листка, у срібні струни вдарив невидимий цимбаліст *(С. Васильченко).* 5. Піднявши вгору білі, запінені келихи квіти, красувалися каштани – гордість київських весен *(С. Журавський).* 6. То була тиха ніч чарівниця, покривалом спокійним, широким простелилась вона над селом (*Леся Українка).* 7. Тонковидий юнак офіцер стоїть біля відкритого люка, погляд спрямований уперед *(О. Гончар).* 8. Мабуть, хлопчики скрізь бешкетники, і наш братик ведмедик був куди неслухняніший, ніж його сестричка *(О. Іваненко).* 9. Не сплять лиш цвіркуни та фонтани, та кліпа очима зорями небо *(М. Коцюбинський).*

Обставини

Завдання 1. Випишіть обставини, згрупувавши їх за значенням (місця, часу, причини, мети, способу дії, умови, допустовості).

1. Човен то здіймався високо, то спускався низько, м'яко і лагідно перебираючись з хвилі на хвилю (*Леся Українка*). 2. Дрібні хвилі зливались докупи і, мов брили зеленуватого скла, непомітно підкрадались до берега, падали на пісок і розбивались на білу піну (*М. Коцюбинський*). 3. У відчинених дверях досвітнім павутинням вигойдувався дим, а назустріч йому пробивався такий сонячний пилок, наче він творився в цору яблуневих відцвітань (*М. Стельмах*). 4. Не погасло ще на заході, як кров, червоне зарево, а вже над ним у темряві далекого неба зажевріла, немов жарина в попелі, вечірня зоря (*С. Васильченко*). 5. Обабіч вузенької доріжки чорніли ріллі, зеленіла озимина, і по ній тіні легеньких хмаринок нечутно гасали, мов бавились (*А. Головко*). 6. Капітан стояв біля стернового, раз у раз припадав до великого бінокля і командував, куди повертати стерно (*М. Трублаїні*). 7. На сході одразу якимсь чародійним помахом розгонисто вимальовувалась сонячна крона, і кілька хмаринок стали оздобою в її промінцях (*М. Стельмах*). 8. А Яшко сів у нього в ногах і дивився задумано у двері на леваду, де бігали тіні поміж дерев, як у хованки з місяцем грали (*А. Головко*).

_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Складіть речення, використавши подані фразеологізми у ролі обставин способу дії:

без задніх ніг, вірою і правдою, повним ходом, від аза до іжиці.

Поясніть значення кожного фразеологізму. Речення запишіть. До останнього фразеологізму доберіть синонімічні усталені звороти.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Перепишіть речення, вставляючи пропущені букви на місці крапок. Підкресліть обставини. Обґрунтуйте свою відповідь.

1. Стоят.. спокійно д..рева безл..сті (*П. Филипович*). 2. Дес.. в..соко-в..соко у в..рхівках сосон заплутався місяц.. (*О. Буцень*). 3. Лунко р..пить ос..ка (*К. Наріжний*). 4. Споконвіку на дніпровс..ких б..р..гах селилися й жили слов..яни (*І. Цюпа*). 5. Вден.. сон..це піднімаєт..ся все вище й вище, пливе по небу (*В. Сухомлинський*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 4. Прочитайте текст. Знайдіть і впишіть у таблицю словосполучення, до складу яких входять обставини означених груп.

Обставини часу	Обставини способу дії	Обставини допусту	Обставини міри й ступеня	Обставини місця

Із давніх-давен у народі існує неймовірно багато легенд про щедрість і ласку Покрови до дівчат. Вона милостиво ставиться до тих, хто слухався і шанував батька-матір, досконало переймав неньчину науку до праці, охайності, підтримував духовну і фізичну чистоту. Незважаючи на свою ласкавість, Покрова була непоступливою, якщо юнка зневажала моральні устої, нехтувала традиційними законами суспільного життя (*За В. Скуратівським*).

Поясніть правопис підкреслених слів.

Завдання 5. Спишіть речення. Назвіть фразеологізми, визначте їх синтаксичну роль. Назвіть вид обставин. Замініть фразеологічні звороти синонімічними словами (словосполученнями) з довідки.

1. Дивись, інший і не дурний, а в нього через пень-колоду виходить (*М. Стельмах*). 2. Нехай впаде він, безсилий, на великій дорозі життя, він кричатиме проти байдужих на всіх перехрестях (*П. Колесник*). 3. Ти візьми їх до рук, так візьми, щоб і не тиснули (*Ю. Яновський*). 4. Після третіх півнів Гнат бережно відчинив хатні двері й вийшов (*М. Стельмах*). 5. Він на півслові обірвав пісню (*М. Коцюбинський*). 6. Дівчина сподобалася йому з першого погляду (*О. Гончар*). 7. Училася вона так собі і завжди клянчила, щоб їй підказували (*О. Гончар*). 8. Повість захоплює гострим сюжетом, її читають на одному подиху. 9. Я обома руками голосую за це рішення.

Довідка: цілком, на світанку, недбало, посередньо, легко, скрізь, раптово, відразу ж, надзвичайно сильно.

Поясніть правопис слова «пів слові» відповідно Нового українського правопису (2019).

Синтаксис простого односкладного речення

Завдання 1. Прочитайте речення, визначте, які з них односкладні, а які – двоскладні. Відповідь обґрунтуйте.

І. 1. Один з останніх його рейсів був винятковим (*О. Гончар*). 2. Погане літо, не було врожаю (*Л. Костенко*). 3. З одинокої на ціле татарське село кав'ярні дуже добре видно було і море, і сірі піски, берега (*М. Коцюбинський*). 4. Вас сіпнуло; ви кинулися, наче проснулись, розкриваєте очі (*Панас Мирний*). 5. Мене любили, я любив − і це найбільше в світі щастя (*М. Стельмах*). 6. На морі здіймались великі хвилі (*І. Багмут*). 7. Сіяли всю ніч (*О. Гончар*). 8. Спросоння озвалися качки,скинулася риба, попливла купина, од якої повіяло татарським зіллям (*М. Стельмах*). 9. Холодом з долини тягне вітровій (*О. Ющенко*). 10. Неоране поле жовтіє. Смолою пахне дощок білий ряд (*В. Сосюра*).

ІІ. 1. Ївга стоїть, як дерев'яна, труситься, а в очах жовтіє (*Г. Квітка-Основ'яненко*). 2. І пахне житом молодим, і рибним виловом багатим (*А. Малишко*). 3. Пахне кропом село, полином і катраном (*М. Луків*). 4. Скрізь було чути гук, шум, гам, свист (*І. Нечуй-Левицький*). 5. Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр, весь білою черемхою залитий. Гроза минула, і пахучі квіти усі в краплинах (*М. Рильський*). 6. Допоки горіти буде долоні твоєї дотик (*Д. Павличко*). 7. Але ж бо й справді, щоб таке утнути (*Л. Костенко*). 8. За бортом стиха дунайська хвиля, корабель до гавані зайшов... (*Б. Степанюк*). 9. У травні стихло навкруги, і встала знову хата (*М. Луків*).

Зробіть морфологічний розбір прислівників.

Поясніть правопис прислівників.

Завдання 2. Запишіть речення в такій послідовності: а) речення з двома головними членами; б) речення з одним головним членом. У кожному реченні підкресліть граматичну основу.

1. Щось тихо застукало з вулиці в вікно (*В. Винниченко*)**.** 2. А надвечір південну **частину околиці** було захоплено *(М. Хвильовий).* 3. Над головою лепетало листя *(Вал. Шевчук)***.** 4. Літо тихо з полів зайшло в село, постояло біля кожного тину, городу та й взялося до свого ділечка, щоб усе росло, родило *(М. Стельмах).* 5. Біле **тіло паляниці** нараз обдувало гарячим духом печі **(***Я. Скуратівський*). 6. Не маю зла до жодного народу. До жодного народу в світі зла не маю. 7. Ми знаємо, куди йдемо, як наші ночі йдуть за днями, і України знамено кричить і горбиться над нами *(М. Вінграновський).* 7. Щось од спини розлазиться холодними мурашками по всьому тілу *(М. Коцюбинський***).** 9. І досі сниться: **під горою** меж **вербами та над водою** біленька хаточка *(Т. Шевченко).*

Визначте роль виділених слів і словосполучень як членів речення.

Завдання 3. Запишіть односкладні речення, згрупувавши їх за типами у такій послідовності: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові.

І. 1. Той монастир недавно збудували (*Л. Костенко*). 2. Ранком вивели їх з казарми на двір; розставили лавами (*Панас Мирний*). 3. Дивишся і не надивишся, дишеш і не надишешся тим чистим, гарячим і пахучим повітрям (*Леся Українка*). 4. Його сховали на горище, і ранок змив його сліди (*А. Малишко*). 5. Шануйте здобуте трудом поколінь, помножте його у пошані (*М. Нагнибіда*). 6. За правду, браття, єднаймось щиро (*Леся Українка*). 7. Але як швидко побіля вогню не бігай − все рівно обпечешся (*Гр. Тютюнник*). 8. Тут же, біля лікарні, розкладають вогнище, варять картоплю (*В. Козаченко*). 9. В артілях виспіли жнива, вантажать динь багряні кулі, і кавуни лежать поснулі (*А. Малишко*). 10. Коли зважуєшся на сей крок у житті, чого ж було стояти на колінах (*Леся Українка*).

ІІ. 1. Забуду моря віщий шум чи юнь, даровану годами (*А. Малишко*). 2. У дверях спинились, обернулись до вітчима (*Леся Українка*). 3.Куди не глянеш в даль оцю окресну − тут споконвіку скрізь лилася кров (*Л. Костенко*). 4. Коли спитають, де мій дім, я певно знаю, що я відповім (*Л. Первомайський*). 5. Стою − мов скеля непорушний (*П. Тичина*). 6. Підеш тією стежкою, глянеш кругом себе, і скрізь бачиш зелене море верб, садків, конопель, соняшників, кукурудзи та густої осоки (*І. Нечуй-Левицький*). 7. Мої муки, мої люті, в хмарі заховаю (*Т. Шевченко*). 18. Не сумуй одна, не журись одна (*А. Малишко*). 9. Чи не піти лишень на шлях, подихать на роздоллі, в зеленім гаї, по полях та пошукати долі (*П. Грабовський*). 10. За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм (*Т. Шевченко*).

Зробіть морфологічний розбір займенників.

Завдання 4. Наведіть приклади з усної народної творчості та з творів художньої літературики, у яких є односкладні речення різних типів (8 прикладів).

Завдання 5. Визначіть способи вираження головного члена в називних реченнях.

1. Замерзлий полустанок... Ліс... І знов поля...(*М. Рильський*). 2. Вечір. Зорі в небозводі. Блиск над синіми снігами (*П. Тичина*). 3. Велике місто. Будинки високі. Людей тих – без ліку (*Леся Українка*). 4. Високі сосни. Серпень Спека. А ген за гаєм – літаки (*І. Муратов*). 5. Ось і вечір. Село стомилось.. (*Л. Первомайський*). 6. Ось і дуб той кучерявий (*Т. Шевченко*). 7. Осипалися кетяги суцвіть. Був сорок перший. Червень. Двадцять друге (*Н. Кащук*).

Означено-особові речення

Завдання 1. Випишіть речення з одним головним членом. Визначте тип цих односкладених речень.

Підказування

Для цього з'ясуйте спосіб вираження головних членів речень:

а) дієслово у формі 1 особи однини або множини (дійсний спосіб);

б) дієслово у формі 2 особи однини або множини (дійсний спосіб);

в) дієслово у формі 2 особи однини або множини наказового способу;

г) дієслово у формі 1 особи множини наказового способу.

1. Я входжу в княжий маєток (*М. Хвильовий*). 2. Чого то ми не вмієм? І зорі лічим, і гречку сієм, французів лаєм, продаєм або у карти програєм людей... не негрів... а таких таки хрещених ... но простих (*Т. Шевченко*). 3. Послухаю цей дощ. 4. Цілую всі ліси. 5. Криши, ламай, трощи стереотипи! (*З поезій Л. Костенко*). 5. У парі з тобою ми будем любити усе, що на душу лягло (*А. Малишко*). 6. − Ви підете зараз з нами,− звернувся він (сержант) до Андрія (*І. Багряний*). 7. − Ти й досі такий славний, Корнію. Хочеш цілувати? Цілуй, хай хоч один день буде наш! (*Г. Косинка)*. 8. Єднаймося! Ми той є ґрунт подій майбутніх, вирішальних (*М. Вінграновський*). 9. Як умру, то поховайте мене на могилі серед степу широкого на Вкраїні милій... (*Т. Шевченко*).

З'ясуйте, у яких односкладних реченнях дієслово-присудок називає дію мовця, у яких − дію слухача, а в яких служить закликом до спільної дії мовця і слухача.

Завдання 2. Прочитайте текст, знайдіть у ньому односкладні означено-особові речення і випишіть їх. Підкресліть у кожному реченні головний член і вкажіть, якою граматичною формою дієслова він виражений.

По всіх рослинно-кліматичних зонах української землі можна зустріти представників роду сон. У лісах і на узліссях, по схилах балок у лісостепу, на Поліссі ростуть сон чорніючий та сон широколистий. У степу й лісостепу на степових ділянках та по кам'янистих відслоненнях та чагарникових заростях росте сон український. В гірському Криму поширений сон кримський, а на полонинах Карпат − сон білий з чудовими квітками, які розкриваються у квітні-травні.

При зустрічі з прекрасними квітками «королеви весняної флори» майте шану до цих справді чарівних і до того ж цілющих рослин. Не наривайте даремно оберемки квітів, які згодом бездумно викинете. Краще помилуйтесь ними в природі, а на згадку візьміть одну-дві квіточки. Тим дорожчі вони будуть для вас. Бережіть красу природи, весняні усмішки рідної землі − сапфірові квіти сон-трави. Вони справді варті цього!

А ще краще, розведіть ці квіти на грядках, клумбах і нехай щовесни вони радують вас своїм буйним оксамитовим цвітінням (*За Б. Заверухою*).

Випишіть у стовпчик дієслова у формі наказового способу. Запишіть слова, від яких утворені ці форми.

Знайдіть форми вищого ступеня порівняння. Від яких слів вони утворені?

Завдання 3. Із поданих речень випишіть лише односкладні, у яких головний член виражений особовим дієсловом. Визначіть спосіб, час, особу й число головного члена.

1. Щасливий, бо даруєш **щастя** багатьом людям. (*Дені Дідро*) 2. Ображаючи іншого, ти не **турбуєшся** про самого себе (*Леонардо да Вінчі*). 3. Коли робиш інших щасливими, не можеш сам бути нещасним (*Гельвецій*). 4. Якщо ти байдужий до страждань іншого, ти не заслуговуєш на звання людини (*Сааді*). 5. Підніміть слабкого – цього замало: ще потім його й підтримайте (*В. Шекспір*). 6. **Гідність** людини полягає в тому, щоб любити тих, хто її ображає (*Марк Аврелій*).

Серед виписаних речень визначіть, у яких із них дія виконується означеною особою.

Зробити фонетичний розбір виділених слів.

Неозначено-особові речення

Завдання 1. Запишіть речення, визначте, які з них односкладні, укажіть їх типи.

Підказування

Аргументуйте свою думку посиланням на граматичну форму дієслова-присудка: а) дієслово у множині, 3 особа (теперішній або майбутній час); б) дієслово у множині (минулий час); в) дієслово умовного способу у множині.

1. Недарма бузьків у народі вважають священними: за переказами, вони приносять малих дітей (*Б. Харчук).* 2. Ще з пелюшок дитину привчали любити и шанувати хліб (*В. Скуратівський*). 3. Тут росли колючі кущі терну, шипшини та глоду, красувалися й дозрівали на вітах ламкої крушини темно-червоні ягоди, що їх у народі звуть вовчими (*А. Шиян*). 4. Весну, либонь, зачарували, замовили, а тапер вона чекає й не може дочекатись на слово, яке відразу ж випустить її на волю (*Є. Гуцало*). 5. Мені довго не прощали цього вчинку (*М. Міщенко*). 6. По темних кутках сплять (*В. Винниченко*). 7. Передають у телефон: наші пішли в контратаку (*М. Хвильовий*). 8. Ще дивен дим, і хата ще казкова, і ще ніяк нічого ще не звуть (*Л. Костенко*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Випишіть неозначено-особові речення. Підкресліть головний член та вкажіть, як він виражений

У стародавні й середні віки мало що знали про перельоти птахів. Помічали тільки, що восени вони кудись щезають, а весною з'являються знову. Робили різні припущення. Гадали навіть, що багато птахів відлітає зимувати на місяць, зозуля обертається на яструба, а грак − на ворону. Навіть Арістотель, наймудріший з учених античності, вважав, що шпаки, дрозди й ластівки на зиму ховаються в дупла дерев (*І. Заянчковський*).

Знайдіть неозначену форму дієслова. Який це член речення?

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Запишіть речення, укажіть спосіб морфологічного вираження головного члена в неозначено-особових реченнях.

1. Автором мініатюр з Пересопницького Євангелія вважають переписувача книги Михайла (*О. Харченко*). 2. Здавна розповідають про загадкові підземні ходи Ужгородського замку (*В. Зубач*). 3. У XII столітті княгиню Ольгу оголосили святою. 4. По-різному оповідають про місце народження та походження княгині Ольги (*М. Надтечій*). 5. Хіба що серцем тільки пізнаватимуть бездонну глибоку печаль і коломийкове грайливе роздолля Черемошу (*І. Пільчук*). 6. Спершу згадували про місяць, про зорі, про сонце (*С. Васильченко*).

_____
_____

Завдання 4. Прочитайте. Визначте неозначено-особові речення. Обгрунтуйте при зображенні яких життєвих ситуацій у художньому стилі використовуються неозначено-особові речення. Дослідіть, чим зумовлюється художня виразність таких речень.

За левадами на луках клекотів бій. А товпа аж із млина вилилась. Дивились – ждали з завмерлим серцем: хто подола? Збили. Кінний полк червоних із-за горба вихором налетів, порвав їх цеп, заплутав і степом покотив. Далі, далі...

Радісний подих пронісся в натовпі. Заговорили (*А. Головко*).

Узагальнено-особові речення

Завдання 1. Запишіть подані речення, розкрийте дужки, поставивши дієслово у таку форму, щоб утворились односкладні узагальнено-особові речення.

1. (Любити) Україну, як сонце, (любити), як вітер, і трави, і води... (*В. Сосюра*). 2. Собори душ своїх (берегти), друзі (*О. Гончар*). 3. (Поспішати) робити добро! (*О. Довженко*). 4. (Учити), (читати), і чужому (научати), й свого не (цуратися)! (*Т. Шевченко*). 5. Отак (сидіти) і (думати)... (*Остап Вишня*). 6. Вік (жити) − вік (учитись) (*Нар. творч.*).

Завдання 2. Запишіть речення, підкресліть граматичну основу. Визначте серед поданих речень односкладні узагальнено-особові речення. Знімаючи риску, поясніть написання <u>не</u> з різними частинами мови.

1. Батьків не/вибирають. 2. Ночвами моря не/перепливеш (*Нар. тв.*). 3. Поспішайте творити добро! (*О. Довженко*). 4. Правда не/правду перетягне (*Нар. тв.*). 5. Зелене море зроблять із Дніпра (*Л. Костенко*). 6. По радіо повідомляють про не/льотну погоду. 7. Дарованому коневі в зуби не/дивляться. 8. Семеро одного не/ждуть. 9. Свого щастя і колесом не/об'їдеш (*Нар. тв.*). 10. Стою, мов скеля, не/порушний (*П. Тичина*). 11. З полови хліба не/спечеш (*Нар. тв.*). 12. Любим дивитись на зорі, на їх не/осяжну сім'ю (*П. Воронько*). 13. Журбою поля не/виореш (*Нар. тв.*). 14. Люблю чернігівську дорогу − весною, влітку, восени (*Л. Костенко*). 15. За одного битого двох не/битих дають (*Нар. тв.*).

Завдання 3. Запишіть афоризми Г. Сковороди. Виділіть головні члени речення, укажіть на спосіб їх морфологічного вираження.

Бери вершину і матимеш середину. Більше думай і тоді вирішуй. Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру. З видимого пізнавай невидиме. Не за обличчя судіть, а за серце. Пізнаєш істину – відійде тоді у кров твою сонце.

Поясніть значення фразеологізмів.

Безособові речення

Завдання 1. Запишіть речення в такій послідовності: а) двоскладні; б) односкладні. Укажіть, якою формою виражений головний член односкладних речень. Визначте тип цих речень як односкладних.

1. Як потепліє, повесніє, у гаї знов зазеленіє новеньке листячко дубове (*Д. Павличко).* 2. Такого ще не творилось в нас на Україні. Та й ніколи не створиться на всім світі, брате! (*Т. Шевченко).* 3. Обсипалось і знов зеленіло в гаю, пролітали хвилини, як роки (*В. Сосюра).* 4. **Проса** покошено. Спустіло тихе поле *(М. Рильський).* 5. Було у цьому **щось** таке тривожне! Було у цьому **стільки гіркоти**!.. (*Л. Костенко).* 6. Білим димом снігів засиніло за Десну *(М. Вінграновський*). 7. Крізь віконце лилася блідава, мов нежива, ніч, і **домовика** потягло на світло зір *(Вал. Шевчук).* 8. Я відчуваю: пахне м'ятою *(М. Хвильовий).* 9. Протягом усієї минулої зими я відчував: щось має статись у цьому світі, щось неминуче станеться (*Є. Гуцало).*

Визначте роль виділених слів та словосполучень як членів речення.

Поясніть, у чому особливість головних слів у складі словосполучень, які вжиті у ролі одного члена речення.

_____
_____
_____

Завдання 2. Випишіть безособові речення. Укажіть спосіб вираження головного члена: а) безособове дієслово; б) особове дієслово в безособовій формі; в) дієслівною формою на -но, -то разом зв'язкою; г) прислівником разом із зв'язкою; д) заперечною формою дієслова буття в безособовому значенні, у тому числі нульовим.

1. Тією живою, наполоханою хвилею Шептала зім'яло, притисло до жердин; гостро тхнуло **потом**… (*В. Дрозд*). *2.* Запахло **сонцем, воском і зелом**, в мосянжне колихання передліта летить бджола... 3. І схочеться **їй** віщих таємниць запричаститися, припавши ниць до вутлого кульбабиного лонця (*В. Стус*). 4. В їдальні віяло **холодком,** пахло якимись **квітками**, вузький, довгий годинник м'яко, поволі цокав. 5. Проймало трохи **холодком**, але від його було здорово й легко. (*Із творів В. Винниченка).* 6. У степу було тихо. Блищали од сонця стерні і ковила понад шляхом, сріблилася важка, овішана разочками роси павутина *(Григір Тютюнник).* 7. А як хочеться спати в тобі, у твоєму солодкому тумані, у твоїх зорях! *(М. Стельмах).* 8. Непорушно стоять дерева, запорошені в сутінь, рясно вкриті краплистою росою. Тихо навкруги, мертво *(М. Коцюбинський).* 9. Якось так добре було того дня *(Є. Гуцало).* 10. Сумно й смутно **людині**, коли висихає і сліпне уява, коли, обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та отроцтва, нічого не бачить вона дорогого... *(О. Довженко).*

Визначте відмінок виділених додатків − типових для безособових речень другорядних членів. Які відмінки повторюються?

Перетворіть речення, що містять виділені додатки, у двоскладні − так, щоб додатки стали в їх складі підметами.

Зразок: Йому сумно. – Він сумує.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Замініть двоскладні речення синонімічними безособовими. Простежте, як змінився характер висловлюваної думки. Утворіть за зразком безособові речення, трансформувавши подані синтаксичні конструкції. Укажіть спосіб вираження головного члена.

Зразок.

Надворі пахне весна. – Надворі пахне весною.

1. Весняна вода розмила дороги до села. 2. У лісі запахли перші квіти і зелена трава. 3. Волонтери посадили **березовий** гайок біля дороги. 4. У парку ми дихали легко, на повні груди. 5. Я захотіла весняними фарбами цей день **намалювати**. 6. Верхів'я дерев торкнув **вітерець**. 7. Цей **неповторний краєвид** ми не забудемо. 8. Плесо озера вкрилося золотими зірочками листочків.

Зробіть словотвірний аналіз виділених слів.

Називні речення

Завдання 1. Запишіть речення, у кожному з них визначте граматичну основу. Знайдіть речення, граматична основа яких містить підмет. Визначте спосіб його вираження.

1. Був ясний ранок. Злотом старовинним прозорився напроти сходу ліс (*Л. Мосендз*). 2. Затінок, сутінок, день золотий. 3. І дощ, і сніг, і віхола, і вітер. Високовольтна лінія Голгоф. 4. Шалені темпи. Час не наша власність. 5. Скрегіт, регіт, рев. Чад, бензин, вібрації, галопи,– птиці мертві падають здерев (*Із поезій Л. Костенко*). 6. Низьке темно-сіре небо; не то ранок, не то вечір цілий день; пронизуватий, холодний вітер, купи пожовклого, мокрого листя і дощик, дощик і дощик (*В. Винниченко*). 7. Шум акацій... Посьолок і гони... Ми на гору йдемо через гать (*В. Сосюра*). 8. Була неділя. Коло одної хати на вулиці й на подвір'ї стояла, сиділа і навіть лежала ціла юрба дядьків, жінок, парубків, дівчат, дітей (*В. Винниченко*). 9. Калина в пурпурі, дуби (*А. Малишко*).

Завдання 2. Прочитайте. Дослідіть прийоми використання називних речень у художньому стилі. Визначте серед них непоширені і поширені. Які з них відзначаються особливою емоційністю і виразністю? Як цього досягають автори?

1. Дорога. Ранок. Тиша. Довгий яр, весь білою черемхою залитий (*М. Рильський*). 2. І поля, і мости, і вагони, жайворонній задумливий спів. Терикони, мої терикони, піраміди донецьких степів (*В. Сосюра*). 3. Жовтень... Мітинг на заводі. Люди, колеса, машини, червоні полотна... Тисячі гарячих тіл злилися в одно величезне й грізне тіло. З вулканом замість серця і з безліччю стиснутих до болю в пальцях рук... (*А. Головко*). 4. Зима. Криниця. Стук обмерзлого відра. Жіночі голоси і перегук дитячий. Вечірня налягла задумлива пора. Лапатий пада сніг. Спізніла

галка кряче і тихне (*М. Рильський*). 5. Зорі... Зорі... Ой, скільки зір! Тремтять у небі синьому, сиплють скалки на зрошені левади, на луки... (*А. Головко*). 6. Акації. Бджолині дзвони. Пшениці колихливий лан. І маків полотно червоне, рвучке і ніжне... (*Д. Павличко*). 7. Весна, і сонце, і пісні... Що є краще в рідній стороні? (*В. Сосюра*). 8. А вечори! А вечори! Погляньте на ці осінні на заході сонця вечорові хмари – це ж театр живий: скільки фарб, скільки руху! Скільки огню! (*С. Васильченко*). 9. Весна, весна! Яка блакить, який кругом прозор. Садками ходить брунькоцвіт, а в небі – злотозор (*П. Тичина*). 10. Квітчастий луг і дощик золотий. А вдалині, мов акварелі,– примружились гаї, замислились оселі (*П. Тичина*).

Завдання 3. Запишіть називні речення, підкресліть у них головний член, укажіть способи його вираження.

1. І шум, і спів, і коридори (*В. Сосюра*). 2. Ночі солов'їні, і заводу дим, і зірниці сині над Дінцем моїм (*В. Сосюра*). 3. Ліс і вітер. Ніч зимова (*В. Сосюра*). 4. Спокійні очі. Сива голова. Жорстка кирея кольору нічного (*Л. Костенко*). 5. Свято матері моєї − спаса, празник яблуні та калача. Стерень вижовклих печальні пасма, скрики журавлиного ключа (*Д. Павличко*). 6. Черемхова гілка, вечірня пора. Далека сопілка на схилах Дніпра (*М. Луків*). 7. Вітер і дощ. Ніч, якої ніхто з живих не забуде (*О. Довженко*). 8. Ніч. Безсилі метелики. Лампа і сніжний папір (*М. Рильський*). 9. Жайворон у небі, жита коливання, в мареві тремтливім села і сади... перші і несмілі промені кохання, рейки і вагони, копри і мости (*В. Сосюра*). 9. Ночі солов'їні, і заводу дим, і зірниці сині над Дінцем моїм (*В. Сосюра*). 10. Жайворон у небі, жита коливання, в мареві тремтливім села і сади... перші і несмілі промені кохання, рейки і вагони, копри і мости (*В. Сосюра*).

Синтаксис неповних речень

Завдання 1. Визначте двоскладні й односкладні речення, установіть, які з них неповні. Випишіть неповні речення, поясніть морфологічне вираження головного члена речення та типи неповних речень.

1. А довкола − млисто-бузкова далеч, і золота стерня, і запашний, не отруєний війною вечір (*О. Гончар*). 2. Кров свою віддам твоїй калині, пісню − травам, птицям і лісам, плоть − піску, чорнозему і глині, а високі думи − небесам (*М. Луків*). 3. «Чого ви, хлопці?» − спитав Савко (*М. Хвильовий*). 4. Хвилини здаються тобі за години, години − за дні, дні − за роки (*Панас Мирний*). 5. На сході троянди світання в хитанні гілок золотих (*В. Сосюра*). 6. Незважаючи на ранню весну, надворі було душно й жарко (*С. Скляренко*). 7. Три явори посадила сестра при долині, а дівчина заручена − червону калину (*Т. Шевченко*). 8. Не втирайте ж мої сльози, нехай собі ллються (*Т. Шевченко*). 9. Подихнуло на Пилипка вільним повітрям, ущипнуло за ніс (*Панас Мирний*). 10. А Соломія все не поверталась. Десь заблудилась у плавнях (*М. Коцюбинський*). 11. Поранені почали марити: один − домівкою, а другий − боєм (*М. Стельмах*). 12. Вкраїну з краю в край проходили з боями (*В. Сосюра*).

Поясніть правопис підкреслених слів.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Випишіть із тексту неповні речення, визначте їх типи, встановіть, які члени речення в них пропущені.

1. Андрій додому поспіша, а сонце − у зеніт (*О. Підсуха*). 2. Безмежнеє поле в сніжному завою, ох, дай мені обширу й волі! (*І. Франко*) 3. Довго в ту ніч не спали хлопці. Лежали, позгинали під драним сіряком і говорили, говорили (*А. Головко*). 4. А біля школи тим часом ще танці (*О. Гончар*). 5. Білосніжний корабль його і зараз десь в експедиції (*О. Гончар*). 6. А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток (*М. Коцюбинський*). 7. У кімнатах у нас гарно. Вичищено, виметено (*Марко Вовчок*). 8. Ярина присіла на раму. Дістала з кишені мішечок (*О. Десняк*). 9. В зелене Журавне летять журавлі, а лебеді − у Лебедин (*П. Воронько*). 10. Гнат почав ходити до її хати. Ходили й другі парубки (*М. Коцюбинський*). 11. А Маковеїв буланий ішов попаски поруч з Сагайдою, по коліна забродячи в червоні маки. Чернишів − гріб копитом землю (*О. Гончар*). 12. Коло школи зібрались мало не всі школярі. Дожидалися гостя з Києва, забігали наперед, визирали (*С. Васильченко*).

Поясніть правопис підкреслених слів.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Запишіть речення. Визначте, які з них неповні. Назвіть опущені члени речення. Як їх можна відтворити? Знайдіть односкладне неповне речення, визначте його тип. Поясніть розділові знаки в неповних реченнях.

1. Мати, як свята, очікувала садіння, косовиці, жнив; вона любила, щоб скопи були гарними, як діти, а полукіпки стояли, наче парубки, − плече в плече. І дуже полюбляла в жнива після праці лягти на воза і дивитись на зорі, на Чумацький Шлях, на Стожари і на отой Віз, що народився із дівочих сльозин. 2. Цієї ночі я в усіх снах плив на човні − плив по воді, по росі, по траві і навіть по чиїхось коноплях, що стояли, наче Дунай. І з напівзабуття теж випливав, мов на човні. 3. Я тихенько відчиняю хатні двері, що знадвору пахнуть городом і макухою, а з хати − хлібом і калачиками, які стоять у нас на всіх вікнах. 4. Вже одних колядників забрали війни, других − сира земля, а треті стали дідами. 5. А й досі віриться, що в твоєму дворі, біля тебе, стояли з одного боку місяць, а з другого − ясна зоря. 6. Один чоловік має душу, як птицю, що під хмарами ширяє, а другий − мов квочку, що тільки на своїх яйцях сидить. 7. А на долинці і на стежці знову ні лялечки, тільки жито покриває мене з головою (*Із творів М. Стельмаха*).

Знайдіть речення із складеним іменним присудком; визначте, чим виражений цей присудок.

Поясніть правопис підкреслених слів.

Завдання 4. Запишіть речення в такому порядку: а) речення, у яких пропущені члени можна відтворити з попередніх речень; б) речення, у яких пропущені члени можна відтворити із змісту самого неповного речення. Поясніть розділові знаки в неповних реченнях.

1. Знизу мене охоплював світ казки, а зверху − казка весни. 2. Кладка одним кінцем трималась на з'їжджeному колесі, а другим − на березі (*М. Стельмах*). 3. Позаду мене вода, озеро (*М. Вінграновський*). 4. А за дверима − холодний морок, грибами-поганками пахне та давніми дощами. 5. І в синій місячній купелі по степу − стовпчики, стовчики... 6. Вчорашній гуркіт схожий був на один грім, а цей, що наближався, − на сто! 7. − Діду, чому дятел шишки їсть, а щука − пліточок? (*За творами Григора Тютюнника*).

Знайдіть односкладне речення, підкресліть у ньому граматичну основу, визначте його тип. Це повне чи неповне речення?

Знайдіть речення зі звертанням, поясніть розділові знаки.

Завдання 5. Прочитайте речення. Знайдіть серед них ті, що містять один головний член. Визначте, які ці речення: а) односкладні означено-особові; б) двоскладні неповні з опущеним підметом.

Для довідки

Дієслово-присудок односкладних означено-особових речень виражається формами, що мають значення 1 і 2 особи, а саме: формами дійсного способу теперішнього або майбутнього часу, а також формами наказового способу.

1. Просвітились! Та ще й хочем других просвітити, сонце правди показати, сліпим, бачиш, дітям!.. Всім покажем! тілько дайте себе в руки взяти 2. О друже мій добрий, друже незабутий! Живою душею в Україні витай, літай з козаками понад берегами, розриті могили в степу назирай. Заплач з козаками дрібними сльозами І мене з неволі в степу виглядай. А поки що мої думи, моє люте горе сіятиму − нехай ростуть та з вітром говорять. 3. Я ридаю, як згадаю діла незабуті дідів наших... (*Т. Шевченко).* 4. Я вам кажу. Я вас молю. Я прошу. О, схаменіться поки ще живі! Ви казитесь, ви тонете в розкошах. Волаю вам − потонете в крові! *(Л. Костенко).* 5. Ніколи не забуду своєї першої дитячої драми, що тяжко й надовго ранила серце. Біг я з важкеньким ранцем із школи. Зиркнув на ліщиновий кущ біля стежки і мерщій виламав собі добреньку лозину, сів на «коня» та й гайнув вулицею. Мені довго згадували цей вчинок *(М. Міщенко).*

Неповні речення випишіть, підкресліть граматичні основи.

Просте ускладнене речення

Завдання 1. Запишіть речення, ставлячи потрібні розділові знаки та пропущені літери. Зніміть риски. Підкресліть відокремлені додатки, поясніть відокремлення.

1. Ця вказівка стосуєт..ся і літератури і всіх видів мистецтва зокрема народної творчості (*М. Рильський*). 2. Черниш уже не/бачив ні/чого крім протилежного б..р..га завихреного вогнем (*О. Гончар*). 3. ..давалось вони так цілим колгоспом і пр..йшли сюди і заміст.. орати **або** сіяти взялися за кутомір/квадрат, за нову, не/знайому науку (*О. Гончар*). 4. На світі не/має ні/чого кращого **крім** радості праці і радості ві..даван..я (*І. Цюпа*). 5. Були тут старі й літні люди, та най/біл..ше юрмилося молоді особливо школярів (*І. Цюпа*). 6. **За** винятком баби Оришки малий Чіпка нікого не/любив (*Панас Мирний*). 7. **Але** опріч погорди на його виду с..огодні було написано **ще** що/сь – яка/сь не/певність, яке/сь ..бентеження (*Ю. Мушкетик*). 8. Аліна не/зважаючи на свій жвавий в..селий характер ч..тала сер..озні книжки (*О. Ірванець*). 9. Микола замість панс..кого лану вийшов на своє поле (*І. Нечуй-Левицький*). 10. Сава з Женею дружив міцно бо на хуторі ні/кого з хлопців **не** було за винятком Самійлового сина Дмитренка (*М. Тарнавський*).

Зробіть морфологічний розбір виділених службових частин мови.

Завдання 2. У поданих реченнях виправте пунктуаційні помилки.

1. Знов над моєю Україною пливуть сумирні небеса: біліє цвіт подібно інею, і тихо крапає роса (*В. Швець*). 2. Як прагне людство в злагоді іти, назустріч сонцю радості трудові (*М. Рильський*). 3. Так тихо-тихо осінь надійшла, взяла за руку – зазирнула в очі (*В. Гнатюк*). 4. І так вінчально, веселково магічно, клично і святково Я у тобі своїм чар-сонцем свічусь (*В. Гнатюк*). 5. Реве, та стогне Дніпр широкий... 6. Зеленіють по садочку черешні, та вишні. 7. Барвінок цвів і зеленів, слався розстилався. 8. Та посійся не словами, а розумом ниво! (*За тв.Т.Шевченко*).

Зробіть синтаксичний аналіз 5 та 6 речень.

Розділові знаки між однорідними членами речення та при узагальнюваних словах

Завдання 1. Знайдіть однорідні члени. Визначте, якими членами речення вони є і як виражений зв'язок між ними. Поясніть наявність або відсутність розділових знаків при однорідних членах.

І. 1. У селі бігли з дворів назустріч чумакам дівчата, діти, поважні діди з палицями (*С. Васильченко*). 2. Крижина добра, важка, товста, міцна (*В. Винниченко*). 3. Я весь час тремтів від напруження, від утоми, від переляку (*В. Нестайко*). 4. В борозні, у зерні, у колоссі я батьківський слід пізнаю (*М. Сингаївський*). 5. Музика лине в глибину небес плавно, велично, гармонійно (*Я. Гримайло*). 6. Тут будуються не притулки якісь, а будинки (*М. Коцюбинський*). 7. Ніч темна, але тиха (*І. Нечуй-Левицький*). 8. Лиш кілька стригунців не хочуть ні вівса, ні сну, ні супокою (*М. Рильський*). 9. Усмішка гостра, а однак сумна (*Леся Українка*).

ІІ. 1. Наука вимагає жертв і великої любові (*О. Копиленко*). 2. Тут небо синє й сині очі у затурбованих людей (*Б.-І. Антонич*). 3. На ходу Соломія висмикувала стебло або корінь водорості (*М. Коцюбинський*). 4. Почепив на дротинці казанок із водою і вари собі куліш, галушки чи кашу (*Г. Тютюнник*). 5. Село купається в теплі, сонці, мідному передзвоні та веселому співі веснянок (*М. Стельмах*). 6. Сядем тут, відпочинемо, друже, розіславши на камінь шинель (*Остап Вишня*). 7. Дідько не дідько, людей таких рідко (*Нар. твор.*). 8. Попідтинню сіромаха і днює й ночує (*Т. Шевченко*). 9. Вона стояла ні жива ні мертва (*І. Нечуй-Левицький*).

Поясніть правопис виділених слів.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Відредагуйте речення; запишіть відредагований варіант. Знайдіть помилки у вживанні однорідних членів.

І. 1. Вони з вдячністю говорять про велику увагу та допомогу, які надавало їм керівництво. 2. У кімнаті стояли столи, стільці, мебля червоного дерева. 3. У місті побудовані не тільки школи, лікарні, а також драматичний театр та інші культурно-просвітницькі приміщення. 4. У кожної бригади малося в середньому тридцять робітників і триста гектарів рілля. 5. За рахунок коштів соціального страхування мільйони працівників направляються у будинки відпочинку, санаторії, а їх діти – в оздоровчі табори, туристичні бази.

ІІ. 1. Мешканці потребували ліквідації неполадок та ремонту. 2. Народ не тільки піклується про матеріальний достаток, але й про великі скарби мистецтва. 3. Україна прагне не тільки посісти належне місце у Європі, а також підвищити рівень життя народу. 4. У книзі маємо велику кількість цитат, котрі уводять як самого автора, а також й читачів в бік від вірного рішення проблеми. 5. Гарне враження справляє на читачів остання повість молодого письменника, більш цікавіша змістом і яка, без сумніву, зробить свою справу серед молодого покоління.

_____
_____

Завдання 3. Складіть речення, використовуючи подані словосполучення як узагальнювальні слова.

Українські мовознавці. Види письма. Стилі мовлення. Журналістські жанри. Відомі байкарі. Мої улюблені поети. Українські народні пісні. Дитячі письменники. Найвідоміші українські заповідники.

Завдання 4. Запишіть, уставляючи пропущені літери і розкриваючи дужки. Підкресліть узагальнювальні слова та однорідні члени речення відповідно до їхньої ролі в реченні. Визначте, де розташоване узагальнювальне слово стосовно однорідних членів. Поясніть розділові знаки.

1. Калина під вікном рідної оселі, тополя на околиці села, лелече гніздо на клуні, жебонлива кр..ничка при перехресті доріг, боброва гатка в тихоплин..ій заплаві, терпкий запах лісової конвалії – усе це овиди нашого дитинства, наш духовний світ, з яким ми **вирушаємо** чи маємо вирушати в життя *(В. Скуратівський).* 2. Бездонне небо, місяць повний і рожевий у променях (не)видимого сонця, озеро, со…е, повите ранковим туманом, **пташиний** щебет, вологий холодок – все те (не)помітно перекинуло **мене** в інший світ, у світ мого дитинства *(Ю. Збанацький*). 3. Всі види шляхів, лінії електропередач, газопроводи, навіть штурманська служба на морі та в небі – все має стосунок до нашої науки, до праці геодезиста. 4. Гомін різноплеме..их мов, **калейдоскоп** облич, паркий подих тропіків і гул Атлантики – все він приніс з довколасвітніх мандрів сюди, на рідний степовий берег (*О. Гончар*).

Виконайте морфологічний аналіз виділених слів.

Завдання 5. Запишіть речення. Підкресліть однорідні члени відповідно до їх ролі в реченні. Визначте, до яких груп належать вжиті в реченнях сполучники сурядності (єднальні, протиставні, розділові).

1. Сіно тут уже було давно скошено й звезено у стоги. 2. А Кузька радіє, бо скучив уже і за крикливою бабою Оксьоншею, і за хлібом, умоченим у молоко, і за приятелем своїм Шарком із сусіднього двору. 3. А це й не страховисько ніяке, а миша в траві крадеться до зернини вареної пшениці. 4. По тому Данило обходить увесь лан, часто зупиняється або присідає навпочіпки, хитає головою, прицмокує язиком. 5. А зібравшись, вирушає в дорогу, кликнувши за собою малого, проте бідового песика Кузьку. 6. Почепив на дротинці казанок з водою і вари собі куліш, галушки чи кашу *(За тв. Гр. Тютюнника).* 7. Ані вітру, ані вітерцю, тільки спековина дихала розжареною ніччю *(Ю. Збанацький).* 8. Тільки полум'я од вогнища то шугало вгору червоними шпичками, то гнулося дугою од вітру, то й зовсім згасало (*Гр. Тютюнник).* 9. Дерево відкриває перед людиною свою душу то лагідно-м'яку, то суворо-неприступну, то співучо-милу, то химерно-таємничу, то буйно-хвальковиту *(П. Загребельний).*

Поясніть правопис прикметників у останньому реченні.

Визначте граматичну основу першого речення. Це речення двоскладне чи односкладне? Доведіть свою думку.

Завдання 6. Прочитайте. Запишіть. Підкресліть однорідні підмети. Дослідіть художню виразність таких речень. Із якою метою повторюються сполучники при однорідних членах? Якого смислового відтінку вони надають мовленню?

1. Чорніє поле, і гай, і гори (*Т. Шевченко*). 2. Пролітають над слободою то журавлині ключі, то косяки диких гусей (*А. Шиян*). 3. Біля підніжжя гір цвіли кущі й дерева, мерехтіли червоні маки й повні тюльпани в альпійських лугах (*В. Кучер*). 4. Тягнуться до сонця і квітки,

і трави, віти кучеряві, гори голубі (*В. Сосюра*). 5. Чи лікар ти, чи робітник, чи воїн, чи селянин, що людям хліб дає, свого народу будь завжди достоїн (*Л. Забашта*).

Завдання 7. Прочитайте. Запишіть. Підкресліть однорідні дієслівні присудки. Обґрунтуйте зображально-виражальну функцію їх у художньому мовленні.

1. Встала земля, чорну землю сонну розбудила, уквітчала її рястом, барвінком укрила (*Т. Шевченко*). 2. По діброві вітер виє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу (*Т. Шевченко*). 3. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою (*Т. Шевченко*). 4. Крізь верби сонечко сіяє і тихо гасне (*Т. Шевченко*). 5. Ходить полем щедре літо, нахиляє медоцвіти, наливає колоски, розрум'янює садки (*М. Стельмах*). 6. Вітри, струшуючись з верховіть, м'яко йшли понад землею, кружляли в озеречках квіту і знову підіймались у гомінке напівпрозоре листя (*М. Стельмах*). 7. Там лист осик у вічному танку тремтить, і поривається, і лине у височінь (*М. Рильський*). 8. У цей день небо мовби розшарувалось, величезними пластівцями осіло на землю, засиніло по ній скрізь барвінковими плесами (*О. Гончар).*

Завдання 8. Запишіть. Підкресліть однорідні означення. Поясніть стилістичну функцію їх у художньому стилі.

1. Бори величезні, густії проводять таємну розмову (*Леся Українка*). 2. Сунеться хмара по небу повільна, йде безпричальна, сумна, безпривітна (*Леся Українка*). 3. Стоїть ліс похмурий, непривітний, як і небо, що в ньому одна за одною пропливають сірі, холодні хмари (*А. Шиян*). 4. Остап ішов навпростець, минаючи вузькі, криві стежки, протоптані товаром і пастухами (*М. Коцюбинський*). 5. Сині очі зустрічають погляд сірих, довговіїх (*М. Рильський*). 6. Трави, мов море хвилясте, зелене, барвисте, квітчасте (*І. Франко*). 7. Ранок був сірий, похмурий. Сікло холодним, гострим дощем (*О. Гончар*). 8. Підземні джерела тихо ворушать і викидають з дна чисті, перемиті, блискучі піщинки, що спалахують під сонячним промінням, як самоцвіти (*Г. Тютюнник*).

Завдання 9. Знайдіть у тексті однорідні додатки. Дослідіть стилістичні прийоми їх використання з метаю художньо-образного змалювання дійсності.

Ліс зустрів мене як друга
горлиць теплим воркуванням,
пізнім дзвоном солов'їним,
ніжним голосом зозулі,
вогким одудів гуканням,
круглим циканням дроздів.
Ліс зустрів мене як друга
тінню від дубів крислатих,
смутком білої берези,
що дорожчий нам за радість,
кленів лапами густими,
сосни гомоном одвічним,
срібним шелестом осик (*М. Рильський*) .

Завдання 10. Спишіть речення у такому порядку: а) речення, у яких тире ставиться після однорідних членів перед узагальнюваним словом; б) речення, у яких тире ставиться перед однорідними членами після узагальнюваного слова. У якому випадку можна замість тире вжити інший розділовий знак?

Підказування

Після узагальнювного слова перед однорідними членами ставиться двокрапка.

1. **Немовби** то було десь на іншій планеті – і **випускний** вечір з врученням атестатів, і **кримська** подорож, і квітуча рожами дорога на Каховку *(О. Гончар).* 2. Лози, висип, кручі, ліс – усе блищить і сяє на сонці *(О. Довженко).* 3. Забутий **Курінь**. І ніхто вже не пам'ятає його молодим, коли був він схованкою від гроз і спеки, холоду і втоми всякому степовикові – і орачам, і сіячам, і жниварям, і молотникам (*Григір Тютюнник).* 4. В м'які світлі кольори були заткані стіни, а по них візерунками спускались буйні квіти лісів – сині дзвіночки, **срібно-білі** конвалії, дикі тюльпани і лілеї, **тремтяче-ніжні** нарциси і **пишно-колючі** троянди, і тисячі інших **дрібно-зоряних** квітів *(М. Івчєнко).* 5. Погідний вечір западав над Медвинцем, після денної спеки повітря починало гостріше та свіжіше пахнути городиною – картоплею, капустою, кропом *(Є. Гуцало).* 6. Бачитиму стежки і протоки весняні, що, мов гілля від стовбура; простягатимуться від дороги у всі боки – до сіл, хуторів, до Дніпра та видолинків при ньому (*Григір Тютюнник).*

Поясніть правопис виділених слів.

Завдання 11. Запишіть, уставляючи пропущені літери і розкриваючи дужки. Підкресліть узагальнювані слова і однорідні члени відповідно до їхньої ролі в реченні. Визначте розташування узагальнюваного слова стосовно однорідних членів. Поясніть розділові знаки.

1. (О)біч дороги на облогах рон..ла зерно кущувата падалишня мішаниця: ж..то, просо, гр..чка – а то біл..ше стояли б..злисті од спеки бур..яни та сухо бл..щала павутин..а (по)між ними. 2. Заходило сонце, мін..ялося барвами небо: то (жовто)гарячими, то (густо)червоними, то прос..нюватими (*Григір Тютюнник).* 3. Летиш і милуєш..ся всім: срібл..ястою (не)хворощ..ю, (лісо)смугами, і ворохами зерна золотого на токах, і білою дівочою косинкою (*О. Гончар).* 4. Одразу ж за в..балками на пагорбі поч..налося якес.. міст..чко: ч..пурні, вист..лені бруківкою вулиці, білі будиночки в нев..личких пож..вклих садках *(Григір Тютюнник).* 5. Служки носили б..зліч страв: тет..реви, гуси, л..беді, журавлі, рябці, голуби, кури, зайці, ол..нина, вепр..ятина, тел..ятина; всіл..які напої: вино, мед чистий і вар..ний з корінням, квас *(П. Загребельний).*

Знайдіть односкладне речення, зробіть синтаксичний аналіз.

Речення з відокремленими членами

Завдання 1. Доповніть речення відокремленими членами з довідки. Поставте розділові знаки.

1. Десь далеко ... загоряється небокрай. 2. ... ми побачили вдалині море. 3. Ніхто, крім нас ... не насолоджувався незабутніми хвилинами вільного польоту в повітрі. 4. Праворуч криниці росте горобина а зліва ... у пишному намисті стигне червона калина. 5. Ла-Манш ... – протока, яка відділяє європейський континент від острова Великобританія.

Довідка. Або Англійський канал; зійшовши на гірську вершину; парашутистів; на сході; майже біля зрубу.

Випишіть із першого речення слова, у яких усі приголосні дзвінкі.

Зробіть синтаксичний розбір четвертого речення.

Завдання 2. Складіть твір-мініатюру за однією із запропонованих тем, використавши подані словосполучення як відокремлені члени речення.

Група 1 **Вечір на морі**

Безмежне море, спокійне; залите місячним сяйвом; набігаючи на берег; міняючи колір; бурхливо котять хвилі; окрім білих чайок; слухаючи плескіт води.

Група 2 **Ранок у лісі**

Загорнені в сутінь; вкриті росою; слухаючи щебет птахів; залитий сонцем; вдихаючи лісові пахощі; окрім деяких поодиноких ялин.

Група 3 **Степова тиша**

Звіку не ораний; високотравний; маючи в собі красу моря; пробігаючи в траві; напоєний пахощами квітів.

Відокремлені додатки

Завдання 1. Складіть і запишіть речення, в яких у ролі відокремлених додатків виступають наведені конструкції.

Окрім брата; за винятком фізично слабких; замість уроку фізкультури; окрім самого себе; замість запізнілої поради.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки при відокремлених додатках. Поясніть їх уживання..

І. 1. Ведмеді, слава тобі Господи, у нас на Вкраїні крім як у роологічних парках ніде не водяться *(Остап Вишня).* 2. Вустя нічого не бачила крім отих швидких струмків нічого не чула крім їхнього лопотання *(Є. Гуцало).* 3. Як мало навіть і в розумних людей жага багатства народжує думок *(М. Стельмах).* 4. Це залицяння усім кинулось в очі навіть батькові *(І. Нечуй-Левицький).* 5. Старий Кайдаш зганяв злість більш на невістці ніж на своїй жінці *(І. Нечуй-Левицький).* 6. На відміну від інших грецьких полісів-республік Боспор був рабовласницькою монархією *(Д. Степовик).*

ІІ. 1. На його пальцях навіть на долонях шкіра так поморщилась та порепалась, ніби потріскалась на жару *(І. Нечуй-Левицький).* 2. Але нікого опріч неї не було *(М. Коцюбинський).* 3. Вони курчата інкубаторні без квочки, тому-то охороняти їх крім Ігоря нікому *(А. Давидов).* 4. Пахне грибами й медом, вогкістю пахне тією, що опріч назви осінь немає імені їй *(М. Рильський).* 5. Співають усі за винятком Ліни Яцуби дочки майора-відставника яка в їхній школі не так давно і чи не знає ще всіх їхніх пісень, чи може в неї якась незлагода вдома *(О. Гончар).* 6. Поезія Лесі Українки на відміну від переважної більшості тогочасних ніршів позначена бадьорістю і оптимізмом *(А. Каспрук).*

Випишіть слова з м'яким знаком та апострофом. Поясніть правопис.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Запишіть речення, виділяючи комами відокремлені додатки.

1. Абсолютна більшість крім самого стрільця була тієї думки, що звір, злякавшись, сховається (*М. Трублаїн*). 2. Скільки пам'ятала себе Олександра – це була перша Меланка, коли на столі її лежали замість високих пшеничних паляниць на опарі та вареників ячні пироги з немащеною картоплею (*Л. Яновський*). 3. Розвідники доповіли, що гітлерівці зірвали у Відні всі мости через Дунай за винятком одного, замінованого (*В. Логвиненко*). 4. Як їй було вісім років, помер батько, а на дванадцятому вона вже нікого не мала опріч хазяїв (*М. Коцюбинський*). 5. Гордій глянув на хлопця, в його, як терен, чорні очі і замість посміхнутися нахмурився. 6. Всі вони за винятком Орисі, яка закінчила школу два роки тому, перейшли у дев'ятий клас. 7. Байда не почував себе тут приблудою і крім добра нічого більше не бажав людям (*Д. Бедзик*). 8. Жилава, суха, маленька, як гачок, вона вела всі господарські справи, ніколи не втомлюючись, ніколи не хворіючи, ні про кого опріч себе не забуваючи (*О. Гончар*).

Завдання 4. Запишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки. Виділіть відокремлені додатки. З'ясуйте, яке смислове навантаження несуть відокремлені додатки в кожному реченні.

Учитель завжди підтримував Сашкове захоплення поезією особливо народною (*С. Плачинда*). 2. Окрім посуду трипільці виробляли фігурки Матері-землі (*В. Таїк*). 3. Софія Київська – джерело для пізнання історії нашої культури зокрема мистецтва Київської Русі (*Д. Горбачов*). 4. Окрім друкованого в Україні «Богословника» Шевченко, перебуваючи в дяка, міг ознайомитися і з окремими творами художньої літератури (*Б. Чайковський*). 5. За кошти князя Володимира Великого було придбано внутрішнє начиння Десятинної церкви включаючи ікони, хрести, посуд тощо (*А. Багнюк*).

Зробіть синтаксичний аналіз 2 та 5 речень.

Відокремлені означення

Завдання 1. Запишіть речення, підкресліть відокремлені означення. Визначте, чим виражені відокремлені означення (прикметник із залежними словами, дієприкметник із залежними словами, іменник із залежними словами). Поясніть розділові знаки.

1. В лісі бродив туман, підзолочений сонячним промінням *(Гр. Тютюнник).* 2. Мар'яна метнулась до мисника, вихопила з якоїсь блакитної посуди пундики, посипані справжнім цукром, і почала запихати в мою торбину *(М. Стельмах).* 3. Острів Смалений, найближчий із цілого архіпелагу островів, вони відвідали ще пуць-верінками-п'ятикласниками під час однієї з екскурсій *(О. Гончар).* 4. Тільки часом шелесне по гіллі вальок снігу, струшений вітром з верховіття *(Григір Тютюнник).* 5. Все це, накупане місячним маревом, висяювало росою, вигойдувало шелест і мінилося, наче хто його потихеньку зсовував з місця. 6. Гончар знову посміхається, а я, задоволений розмовою, попід віковими липами біжу та й біжу до села *(М. Стельмах)*.

Випишіть складні слова, поясніть правопис.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Запишіть. Підкресліть означення та означувані слова, до яких вони відносяться. Обґрунтуйте стилістичну мету вживання відокремлених означень у художньому стилі мовлення

1. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю (*Панас Мирний*). 2. Звабні, рясні, налиті плоди, червоні, сині, воскові, обтяжували гілля (*К. Гордієнко*). 3. Ніч, літня темна ніч, тепла та зоряна, війнула на нього своєю прохолодною (*Панас Мирний*). 4. Соснові шишки, великі й порожні, котились під ноги або дивились із трави десятками очей на схилені голівки синіх дзвіночків (*М. Коцюбинський*). 5. Морозний сніг, блискучий та легкий, здається, падає на серце прямо (*М. Рильський*). 6. Мамині руки – щедрі, робочі – втоми не знають з ранку до ночі (*В. Грінчак*). 7. Крізь теплі сльози, важкі й великі, в яких все розпливалось, невиразно мелькали верби і телеграфічні стовпи (*М. Коцюбинський*). 8. Часом з'являються бліді хмаринки, довгі, худі, прозорі (*М. Коцюбинський*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки, у такому порядку: а) речення з непоширеними відокремленими означеннями; б) речення з поширеними відокремленими означеннями. Визначте позицію відокремленого означення стосовно означуваного слова. Поясніть розділові знаки.

1. Між бузковими валами округлими темними стояв солдат у зрошеній туманом плащ-палатці. 2. Від солдата вниз до води потканої клаптями останніх туманців спадала стежка **(***Гр. Тютюнник)***.** 3. Стояла темна ніч холодна вітряна добре що хоч дощу не було (*Є. Гуцало).* 3. Із найбільшої висоти бачу я ваші руки загрубілі і ваші обличчя опалені вітрами *(О. Гончар***).** 5. В клуні я мало не поздоровкався з стовпом і розпашілий зупиняюся на порозі бо саме дорогу перегородила мамина кочерга *(М. Стельмах).*

Знайдіть присвійний прикметник, виконайте морфологічний аналіз.

Випишіть дієприкметники, запишіть дієслова, від яких вони утворені.

Завдання 4. Прочитайте, запишіть речення, у складі яких є відокремлені означення. Поясніть пунктуацію при відокремлених означеннях.

1. А водяний пил, розсіяний сплесками хвиль над мокрим камінням, іскрився **мерехтливими** зірочками і снувався перед очима яскравою веселкою (*В. Вакуленко*). 2. Мені самому казкою здається, що руки сі, скривавлені від праці, **колись** могли перебирати струни... (*Леся Українка*). 3. Річ у тім, мої любі, що вкраїнська й **будь-яка** інша ніч – білоруська, **буенос-айреська**, **тянь-шанська** або чукотська – для кожного **одна-єдина**, як і він сам, **неповторна**. 4. Біля холодної криниці край села, **неначе** в пісні під вербою коло старенької хатини, стояла дівчина Олеся, сумна і тиха, як і всі дівчата (*О. Гончар*). 5. Але те, що сталося за три останні дні, остаточно пригнуло її: військо почало відходити по шляху утомлене, скорботне, мовчазне. 6. Небо було велике, урочисте, вічне (*Із тв. О. Довженка*). 7. Під безмежжям неба на щоглах, уквітчаних електричними вогнями, мирно гойдається пароплав (*В. Поліщук*).

Пояснити правопис виділених слів.

Завдання 5. Запишіть речення. Підкресліть означення, виражені дієприкметниками з залежними від них словами. Поясніть, чому ці означення не відокремлюються.

1. Нагрітий за літо яр дихав Сашкові в обличчя перецвілими будяками *(М. Вінграновський).* 2. Я ще ніколи не бачив стільки калини й оглядав прибиті морозом кетяги. 3. Ми незабаром під'їхали до молодого, затканого паморозззю гаю *(М. Стельмах).* 4. Лисеня дивилося трохи здивованими і зовсім не хитрими очима *(Гр. Тютюнник).* 5. Дід зсадив мене з воза, оглянувся довкола на зарічанські осокори, на підсинені хати, на сонне, обведене рамками тіней подвір'я, на город, на грушу. 6. Переді мною блимає заправлений трофейним бензином каганець. 7. Тато підходить до скрині і виймає звідти приплюснуту, схожу на півкоржа шапочку *(М. Стельмах).*

Випишіть слова з подвоєнням та подовженням, поясніть їх правопис.

Випишіть слова з апострофом, поясніть їх правопис.

Завдання 6. Запишіть речення, підкресліть відокремлені означення. Поясніть, чому в одному реченні означення, яке стоїть після означуваного слова, відокремлюється, а в іншому – не відокремлюється.

1. Під шаровари взували сап'янові чоботи, жовті, зелені, червоні, із золотими, срібними й мідними підківками. 2. До цього широкого й просторого одягу личили шаровари сукняні, панкові, шкіряні, з кишенями з обох боків, облямовані золотими позументами, різнокольорові, але переважно сині (Д. Яворницький).

Назвіть узгоджені й неузгоджені означення.

Випишіть в один стовпчик якісні прикметники, а в другий – відносні.

Завдання 7. Доповніть речення відокремленими непоширеними узгодженими означеннями. Запишіть їх, поставте розділові знаки. Поясніть стилістичну роль відокремлених означень.

1. Поміж широколистих кленів та пахучих лип тяглися з землі молоді парості ...
2. Щебетати пташки у гущавині молодого гілля ...
3. Внизу земля вкрита молодою травою ...
4. Гінкі осички тримають зверху густі крони ....
5. Темно- зелена липа ... широко розкинула своє гілля ... і кидала на землю густу тінь ...

Відокремлені прикладки

Завдання 1. Запишіть речення. Підкресліть прикладки, поясніть, до якого слова вони відносяться і якою частиною мови виражені.

1. Повернулися додому п'ять братів, п'ять братів-богатирів із боїв (*В. Бичко*). 2. Чим тобі, любий краю, віддячу, де слова-самоцвіти зберу (*Л. Дмитерко*). 3. Зацвіла весна, та весна красна, квітом-цвітом простелилась до села (*А. Малишко*). 4. І тополя шепче, горнеться до матері-землі (*А. Малишко*). 5. Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина (*Т. Шевченко*). 6. Вдяг ясен-князь кирею золоту, а дика рожа буйнії корали (*Леся Українка*). 7. Десь-не-десь лежали на землі дерева-великани, підриті й поборені віком або розколені громом (*О. Кобилянська*). 8. Ой, який же ти став тепер, мій лісу-брате! (*О. Десняк*) 9. І, може, зустрінеться пісня моя самотняя у світі з пташками-піснями, то швидко полине тоді тая гучная зграя далеко шляхами-тернами (*Леся Українка*). 10. Десна-красуня горне свій гнучкий стан до Дніпра-Славути (*І. Цюпа*).

Завдання 2. Запишіть речення, розкриваючи дужки, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені поширені прикладки. Визначте, до яких слів вони відносяться. До якої частини мови належить кожне з цих слів?

1. Вечірня зірка далека (не)відома красуня алмазно світить з неба на чабанське подвір'я. 2. Ось японська софора диковинне південне дерево що квітує у липні білим та запахущим квітом (*О. Гончар).* 3. Влітку (з)за кучугур сходило веселе сонце і світило у вікна їхньої кімнатки затишної чепурної із збільшеним фото батька на стіні молодесенького ще хлопця у формі гірничого рятувальника *(Гр. Тютюнник).* 4. Я тепло згадую заповзяту попівську наймичку Мар'яну оту босоногу з двома рухливими косами віхолу що все робить (на)вбіжки пританцьовуючи і сміючись або співаючи *(М. Стельмах).* 5. Завершенням їхньої екскурсії була Нова Каховка славетне молоде місто з могутньою греблею гідростанції. 6. Старшокласники хлопці й дівчата розбрівшись (не)вдовзі позникали в зелених виноградних кущах. 7. Місяць зійшов прадавнє козацьке сонце на якому тепер наш вимпел лежить *(О. Гончар).* 8. Що їй думалось тоді моїй сільській (босо)ногій Ярославні перед людяністю скромністю і мудрістю якої я й досі схиляю свою вжеи посивілу голову *(М. Стельмах).* |

Знайдіть односкладне речення, виконайте повний синтаксичний аналіз.

Завдання 3. Запишіть речення. Підкресліть відокремлені прикладки. Поясніть розділові знаки.

1. Обіч машини **з'являються** будиночки переселенців – стандартні котеджики, що ними **розростається** в степ **садиба Центральна** (*О. Гончар).* 2. Для неї **не було б**, здається, несподіванкою, якби це саме він, син її – **капітан Дорошенко** прибув із далеких плавань **додому**, прибув би кораблем аж сюди та кинув якір на видноті у рідному степу, поблизу материної домівки (*О. Гончар).* 3. Світлою порошею курить **Чумацький Шлях** – шлях твоїх пращурів, що проходили тут чумаками в чорних **дьогтярних** сорочках *(О. Гончар).* 4. Олена Левківна підійшла до двох малят, що грались коло мисника, і, **присівши навпочіпки,** дивилась на їхні цяцьки – кілька огірків, що стояли на трьох або чотирьох паличках і мали для дітей, либонь, правити за худобу *(Є. Гуцало).* 5. Тим часом справжні отари –золоте руно степовиків – блукають по всьому **примор'ю**, **вигулюються** перед зимою (*О. Гончар).*

Поясніть правопис виділених слів.

Завдання 4. Подані речення перебудуйте на синтаксичні конструкції, ускладнені відокремленими прикладками.

1. Мова – духовна основа життя народу. 2. Тарас Шевченко – основоположник української мови. 3. Маруся Чурай – авторка багатьох українських пісень. 4. Антоніми – слова з протилежним значенням. 5. Карадаг – природний феномен на східному узбережжі Кримського півострова. 6. Запорізька Січ – перше державне утворення українців.

Завдання 5. Запишіть речення, розставляючи пропущені букви, апостроф та розділові знаки, розкриваючи дужки; підкресліть відокремлені прикладки, поясніть уживання розділових знаків.

1. До нашого часу ..б..р..глася в (Ч,ч)ернігові (Ч,ч)орна мог..ла (С,с)лов..янс..кий (К,к)урган Х століт..тя (*І. Виговський*). 2. На нас чекає (У,у)жгород (О,о)блас..ний (Ц,ц)ентр (З,з)акарпатс..кої області (*Газета*). 3. Від (П,п)олтави невідділ..на постат.. зачинателя нової українс..кої літератури (І,і)вана (К,к)отляревс..кого, який народився і творив тут. З Полтавою пов..язана творча діял..ніст.. (П,п)анаса (М,м)ирного класика українс..кої літератури (*І. Виговський*). 4. Як творец.. Шевченко може бути для нас взірцем у вс..ому (*О. Гончар).* 5. «(З,з)емля (С,с)вітл..ячків» – повіс..т..-казка відомого українс..кого пис..менника Віктора Близнеця про жит..тя лісових чоловіч..ків стовусів та тривусів, які в запеклій борот..бі п..р..могли печ..рних страховис..к (*З кн. «Дванадцять місяців»*). 6. І прийде вона фея пр..красна, т..мний смуток впаде їй до ніг – і осиплет..ся білими айстрами на холодний асфал.т перший сніг (*М. Кримський*).

Завдання 6. Перепишіть речення з відокремленими прикладками, поясніть їх стилістичну роль. Визначіть стиль тексту.

Відзначаючи Міжнародний жіночий день, наша країна завжди вшановує своїх славних дочок – невтомних трудівниця. Їм, жінкам, передовим працівницям підприємств, колгоспних ланів, установ науки і культури, освіти і охорони здоров'я, адресуються теплі, сповнені вдячності слова за зіткане їх руками полотно, вирощений колос, за зерна знань і любові до рідної Вітчизни, виплекані в юних серцях, за пісню, яка зігріває і надихає на працю і подвиг (*Із газети*).

Відокремлені обставини (виражені іменниками зі прийменниками)

Завдання 1. Побудуйте речення (розставляючи, де потрібно, коми), уведіть відокремлені обставини, виражені зворотами прийменниково-відмінкових форм іменників. Який принцип покладено в основу такого відокремлення обставин на письмі?

Зразок: 1. Донька Яцубина, всупереч волі батька, влаштувалася працювати на каналі (О. Гончар). 2. Ми йдемо серединою бульвару – в напрямку до східців у порт (Ю. Яновський).

1. Відповідно до .. звіт буде подано вичерпний. 2. Згідно з .. наша планета уже пережила і буде переживати в майбутньому великі катаклізми. 3. Багато явищ незважаючи на .. лишаються нез'ясованими, принаймні в наш час. 4. Завдяки .. будинок сиріт буде забезпечений необхідними медикаментами. 5. Попри .. собака залишається другом людини. 6. В силу .. ми змушені були змінити маршрут екскурсії. 7. Очевидно, тепер з огляду на .. можна ставити питання про будівництво нового вокзалу. 8. У нас залежно від .. може по-різному вирішуватися ця проблема.

Завдання 2. Знайдіть відокремлені обставини, виражені сполученням іменників із прийменниками, поясніть розділові знаки при них.

І. 1. Сікач, незважаючи на свою чималу вагу й короткі ноги, дуже прудко бігає (*Остап Вишня*). 2. Слово зробило людину Людиною. Не знаряддя праці (й мавпа, всупереч твердженню Дарвіна, ним може користуватися), а саме Слово (*П. Мовчан*). 3. Причиною була тут особлива здібність Карповича до практичних справ, якою, попри всі намагання, не відзначався Іван Іванович (*І. Багмут*). 4. Наперекір суховіям та чорним бурям, повсюди йде вона [біла акація] за людиною, заходячи аж сюди, до самого Мертвого моря, де, крім солі, вже ніщо не росте (*О. Гончар*). 5. Обставини, виражені іменниками із прийменниками, відокремлюються залежно від їх поширеності, смислового навантаження, стилістичної функції (*Підручник*).

ІІ. 1. Малий не ждав напасті, не готувався до опору, але й не розгубився, знаючи, що порятуватися може тільки завдяки самому собі (*П. Загребельний*). 2. Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його огорнув жаль (*М. Коцюбинський*). 3. Моя господиня віддала мені цю хату за 15 р., хоч я сама бачу, що, згідно з тутешніми звичаями, вона варта 20 р. (*Леся Українка*). 4. Я й сама, як той барометр, то падаю, то здіймаюсь духом відповідно станові погоди (*Леся Українка*). 5. Це були гамазеї, де переховувався недоторканий запас зерна на випадок неврожаю чи якогось стихійного лиха (*О. Донченко*).

Завдання 3. Підкресліть у реченнях відокремлені обставини, схарактеризуйте їх за семантикою та морфологічним вираженням.

І. 1. Люблю чернігівську дорогу – весною, влітку, восени. 2. Сахається розгублена душа, почувши раптом тихі кроки щастя. 3. Як тяжко стукать у чужі оселі, бездомним бувши на своїй землі! (*З тв. Л. Костенко*). 4. Засунувши руки в кишені френча, хлопець проштовхнувся між вуличним натовпом, уникаючи дивитися кому-небудь в обличчя (*В. Підмогильний*). 5. На дорозі жили струмків погрубшали, потужавіли, набубнявівши сріблом води (*Є. Гуцало*). 6. Швидко бігла по вулиці, дрібно вистукуючи підборами. 7. Останнім часом, у зв’язку з масовим осушенням боліт і суцільним розкорчовуванням приліськів, дикий хміль став надзвичайною рідкістю (*В. Скуратівський*).

ІІ. 1. Він хутко вийшов із лячного мороку, щільно, з острахом причинивши за собою двері (*В. Підмогильний*). 2. Ми їхали годин десять, коли не дванадцять (*Ю. Андрухович*). 3. Андрій перестав гребти, кілька разів глибоко вдихнув повітря, ширшаючи в грудях, і німів, немов прислухаючись до якогось тихого-тихого звуку. 4. Катря сиділа на покуті, запнута по-жіночому тою ж таки бабиною хусткою, й, не кліпаючи, як телятко на вогонь, дивилася на свічки.

5. Шумно замітала вулицю запізніла двірничка, широко махаючи мітлою, і була як косар на голому полі (*Із тв. В. Шевчука*). 6. Чи то під впливом прощання й Соломіїних сліз, чи внаслідок реакції по пережитих турботах, його обгорнув жаль (*М. Коцюбинський*). 7. Вийшовши в еміграцію, ви не лишили батьківщини, ви взяли її з собою. 8. Вона замовкла, думаючи про своє (*О. Іваненко*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 4. Користуючись довідкою, вставте замість крапок пропущені дієприслівникові звороти і розставте потрібні розділові знаки.

Вітер бринить билиною, що ... блякло, торішньо ворушиться біля ніг. Кущ калини ... де-не-де червоніє ягіддям, краплинами бубок на кетягах. Мов стрічка, що ... безладно летить на екрані, летить ... мигтючо до хаосу, так щодалі швидше відлітають дні, місяці, роки. Ярославна... пішла вздовж течії донизу і ... зупинилась (*О. Гончар*).

Довідка: неквапом ступаючи з каменя на камінь; до пояса потонувши в заметах; рвучись; прискорюючись шалено; пробившись крізь товщу снігу; не доходячи містка.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Відокремлені обставини (виражені дієприслівниковими зворотами)

Завдання 1. Запишіть речення з відокремленими обставинами у такому порядку: 1) обставина, виражена дієприслівниковим зворотом; 2)одиничним дієприслівником; 3) сполученням іменника з прийменником.

1. Звернули з дороги, посідали під чиїмось полукіпком жита, обнявшись, поринули в думи (*В. Гжицький*). 2. Це тут, самі згораючи в пожарі, Ми од планети одвели біду... (*І. Савчук*). 3. Сонце золотило світ, даруючи йому вдруге в цьому році весну (*Ю. Федькович*). 4. Над хатою піднялись у небо голуби, знаменуючи мир і благодать (*О. Довженко*). 5. Студенти відповідно до завдань експериментували на ділянках пшениці (*З журн.*). 6. Христина Яківна Пушкіна, незважаючи на свої тридцять п’ять літ, на вигляд значно молодша (*Б. Янчук*). 7. Обертаючись навколо Землі, Місяць притягує до себе води Світового океану і викликає на його поверхні припливну хвилю (*В. Уткін*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Прочитайте речення. Визначте, чим вони ускладнені. Трансформуйте речення так, щоб вони були ускладнені відокремленими обставинами.

Зразок

День матері повернувся до нас нині й мусить стати відліком кращих справ родини й суспільства у ставленні до жінки – матері. – День матері, повернувшись до нас нині, мусить стати відліком кращих справ родини й суспільства у ставленні до жінки – Матері.

1. Творчість **Максима Березовського** ввібрала в себе кращі **барокові** й ранньокласичні риси та синтезувала їх у нову художню якість **незмірної** краси звучання. 2. Вогнем і мечем Московська імперія завойовувала народи і племена та лицемірно проголосила на нібито добровільне до неї приєднання. 3. **Петро Могила** капітально від реставрував печери та розширив і надав чимало прикрас печерним церквам. 4. Тарас Шевченко відвідав своїх **київських знайомих** і дістав дозвіл на повернення до Петербурга, вирушив із Києва. 5. Данило Заболотний двічі експериментував на власному організмі та випробовував сироватку при дослідженні чуми й дифтерії. 6. Павло Чубинський десятки сіл і **міст Київської, Полтавської, Подільської, Волинської** та інших губерній, зібрав десятки тисяч народних перлин.7. Тарас Шевченко підвівся **з-за** столу й поволі підійшов до вікна. Протер дірочку в заволоженому склі, подивився на вулицю.

Поясніть правопис виділених слів.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Відредагуйте поданий текст. Замініть окремі речення з відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами на речення з однорідними присудками. Умотивуйте стилістичну доцільність такої заміни.

Пізня осінь. У ясні ночі – заморозки. Подихає холодний вітер, шукаючи між деревами і кущами, шерхочучи опалим листям.

Сонце піднімається, зігріваючи холодний подих осені, змінюючи морозний шерхіт листя на ласкавий шепіт.

З’являється хмарка, пливе по небу, приєднуючи до себе одну, другу, третю. Небо сипле дрібним дощем, домішуючи в нього холодного вітру з снігом. Свище осінній вітер, поскрипуючи сухим галуззям, заганяючи в замети опале листя. Пізня осінь. Холодна осінь.

_____
_____

Завдання 4. Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами.

1. Закинувши вудочки на плече Василько почимчикував до річки (*Гр. Тютюнник).* *2.* З великим зусиллям прочищаючи дорогу та ламаючи віти доїхав Королевич до **невеликої** полянки та й засумував прикро *(М. Івченко).* 3. **Неподалік** на **чистоводді** лишаючи за собою два тонких водяних вуса плив вуж (*Гр. Тютюнник).* 4. В лісі наспівуючи собі на сонячнім кружальці аж вививалася в танку маленька дівоча постать (*М. Стельмах*). 5. Хмара сповзла за річку і зупинилася там розгорнувши над лісом велетенські вороні крила (*Гр. Тютюнник).* 6. Невеличкі гуртки гайвороння з криком перелетять з місця на місце, тривожачи **осінню** тишу (*М. Івченко*). 7. Почувши кроки пташина повернула голівку до нас, втаїлась (*М. Стельмах*).

Поясніть правопис виділених слів.

Завдання 5. Ускладніть подані речення відокремленими обставинами, вираженими дієприслівником або дієприслівниковим зворотом; запишіть їх, поставте, де потрібно, розділові знаки.

1. Сергій працює на радіозаводі і вчиться в університеті. 2. Хвилі музики пробуджували чекання чогось невідомого, неясно-звабливого, проникали в потаємні закутки Владикової душі. 3. Зусібіч квапилися, втікали від першого дощу люди. 4. Надія зупинилася перед білою трояндою, нахилилася, ніби вклонилася. 5. Сніг випав тихенько, вкрадливо, вночі, підкреслював окремість кожної садиби, кожного дерева. 6. Оксана завжди тримала тата за руку, торохтіла про все на світі, блискала на нього жвавими вологими оченятами. 7. Олексій прийняв таке соломонове рішення, одразу заспокоївся, напився чаю і пішов до кімнати. 8. Над Веселою Долиною кружляють волохаті сніжинки, стиха лягають на знудьговану землю.

Завдання 6. Запишіть речення. Визначте стиль мовлення. Підкресліть відокремлені обставини, виражені дієприслівниковими зворотами, дослідіть місце розташування їх відносно дієслова-присудка. Поясніть обставинні значення.

I. 1. Визначивши внутрішню будову тіла, можна пояснити їх властивості. 2. Переміщуючись з однієї точки в іншу, тіло рухається по якійсь лінії. 3. Вимірюючи силу, з якою динамомерт діє на тіло під час його рівномірного руху, ми знаходимо силу тертя. 4. Знаючи залежність тиску від висоти, можна за зміною показів барометра визначити висоту підняття над рівнем моря. 5. Вивчаючи будову різних машин, можна побачити, що в них використані прості механізми: важіль, блок, коловорот, похила площина, клин, гвинт (*З підручника*).

II. 1. Проникаючи між частинками ґрунту, кореневі волоски щільно прилягають до них і вбирають з ґрунту воду та інші речовини. 2. Розглядаючи пагони бузку, жасмину, жимолості, можна помітити, що бруньки на них розміщені супротивно. 3. Дістаючи із зовнішнього середовища все потрібне для життя, квіткові рослини ростуть, зацвітають і утворюють плоди з насінням. 4. Перелітаючи в пошуках поживи з однієї квітки на іншу, комахи запилюють їх. 5. Ознайомившись із фізичними принципами роботи простих механізмів, можна лише розібратися в роботі складних машин (*З підручника*).

Проведіть стилістичний експеримент: усно замініть відокремлені обставини підрядними реченнями, зіставте паралельні варіанти. Чим вони відрізняються?

Завдання 7. Знайдіть відокремлені обставини і виділіть їх комами.

1. Бійці сиділи деякий час задумавшись. 2. У цих міжгір'ях особливо вночі дуже легко було заблудитись. 3. Міст перегорівши з гуркотом повалився в воду. 4. Незважаючи на таку рань було зовсім тепло (*О. Гончар*). 5. Та сказано йому, що князь приймає тільки почавши од дванадцятої години (*І. Нечуй-Левицький*). 6. А Чіпка наперекір світові й людям якийсь веселий, радий (*Панас Мирний*). 7. Микола замість панського лану вийшов на своє поле (*І. Нечуй-Левицький*). 8. Захід погас не розгорівшись (*О. Донченко*).

Зробіть синтаксичний аналіз 2 речення.

Відокремлені уточнювальні члени речення

Завдання 1. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Підкресліть слова, які уточнюють значення попередніх слів. Визначте, які це члени речення. Поясніть розділові знаки.

1. По той бік мосту через вигін червоніє крізь біле плетиво запорошених дерев цегляна школа. 2. Надворі низько над полтавським шляхом світив повний місяць *(Гр. Тютюнник).* 3. Неподалік Горпищенкової кошари на сув'язі степових доріг стоїть чабанський колодязь *(О. Гончар).* 4. Багаття жевріло неподалік від путівця на кортоплищі поміж прижовклими осиками й кленами. 5. У рові води мало не на вершок-два але риба є здебільшого в'язь що виходить у повінь пастися на луки *(Гр. Тютюнник).* 6. На причілку материної хати під розквітлим старим абрикосом міцно спить зморений заброджений у нічних росах невловимець *(О. Гончар).*7. В середині вишки проходить труба довжелезна і аж там угорі на кінці труби візерунками застигла сама антена *(О. Гончар).* 8. Пригадалася дика качка яка жила по сусідству на озері Ясному і водила за собою виводок вже дорослих качат *(Ю. Збанацькии).* 9. Обабіч дороги поміж дубами коло соснових борків на галявинах стояли порозпрягані вози *(П. Загребельний).*

Знайдіть присвійні прикметники, розберіть їх як частину мови.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть уточнювальні члени відповідно до їх ролі в реченні. Поясніть розділові знаки.

1. Десь далеко вгорі над ожередами соломи скидалися блискавки поторохкувало **(***Гр. Тютюнник).* 2. Осторонь кошар на белебні височить кущик тополь. 3. Повертаючись додому Тоня й Віталій сиділи в кузові нарізно в протилежних кутках, ніби трохи соромились одне одного *(О. Гончар).* 4. Стежка пішла вниз через яруги занесені ще з весни трухлим очеретом хмизом і пір'ям із старих воронячих гнізд **(***Гр. Тютюнник).* 5. Води лиману завжди блищагь пустинно лише коли-не-коли найчастіше літніми ранками буває там з'явиться біле крило рибальського парусника який потім довго-довго цілу вічність пропливає по лінії небосхилу *(О. Гончар).* 6. На тім боці затоки під самим городом юрмилося на льоду багато люду (*П. Загребельний).*

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Доповніть подані речення, записуючи замість крапок уточнювальні члени речення. Поясніть розділові знаки.

1. Станемо тут… і послухаємо пташиних пісень. 2. Слово інше кинула … потоптала ватру ти байдуже. 3. Не дивися так привітно … 4. Заспівай ти йому пісню нашу рідну… 5. Ой там … повз верби Я знаю простий шлях в село.

Довідка. *Яблуневоцвітно, на узліссі, студене, половецьку, під вербою, за скиртами.*

Завдання 4. Прочитайте речення. Випишіть відокремлені уточнювальні члени речення, поясніть розділові знаки.

1. Я, цар царів, я, сонця син могутній, собі оцю гробницю збудував, щоб славили народи незчисленні... (*Леся Українка*). 2. Увечері – напередодні Нового року – підліткові дівчата поодинці чи гуртом обходили оселі сусідів та родичів, щоб защедрувати (*В. Скляренко*). 3. І в цьому дереві − в стовбурі, в гіллі крони, в корінні – живе терпка туга за марно згаяним роком, коли сріблом лопотіло листячко, шовком ллялись дощі, кришталем мерехтів щебет птахів (*Є. Гуцало*). 5. Поміж чорними смереками, кроків за двадцять попереду, на пагорбі, світиться двоє вікон, тепло так, обнадійливо... (*В. Ярошенко*). 6. Сьогодні я побачив ваше справжнє обличчя, без маски (*В. Чех*).

Назвіть орфограми у виділених словах.

Речення зі вставними словами, словосполученнями і реченнями

Завдання 1. Знайдіть вставні слова, словосполучення. Розставте розділові знаки та поясніть їх уживання.

1. Піднімаюся на висоту дві тисячі метрів, де як мені казали вітер сприятливіший. 2. По-перше ми маємо розробити новий проект, а по-друге на його підготовку нам дається тільки два місяці. 3. Палац студентів після ремонту а робили його за проектом відомого місцевого архітектора набув значно привабливішого вигляду. 4. Ніхто там напевне не вимагатиме від нас чогось надзвичайного, але я можливо помиляюся попрацювати доведеться на совість, бо вже сьо годні годині о сьомій можливо має прийти за нами автобус. 5. Ми безперечно не виключаємо такої можливості, але висновок цієї комісії щодо цього був одностайним вона має чисто гіпотетичний характер. 6. Ця газета і зараз має своїх прихильників вперше проблема розглядалася ще в кінці XIX століття П. О. Орловський, 1897р. хоча і зазнала суттєвих змін.

Завдання 2. Знайдіть у реченнях місця для вказаних у дужках вставних слів, словосполучень, речень. Розставте розділові знаки.

1. Ми працювали з архівними документами (головним чином). 2. Він знав про небезпеку, але від завдання не відмовився (безперечно, як ми й очікували). 3. Зустріч була несподіваною, але дуже приємною (здається). 4. Працювали вечорами, але уважно вивчали надані матеріали (правду кажучи, як завжди). 5. Тяжке життя не зламало його, він став стриманим і мудрішим (на щастя, навпаки). 6. Перша зустріч з кореспондентом була досить цікавою (на його думку). 7. Це був найкращий день (можливо). 8. Це було дуже приємно, але дещо завчасно і занадто урочисто (безумовно, як нам здалося, це бентежило нас найдужче).

Завдання 3. Прочитайте. Випишіть поетичні рядки зі вставними словами. Обґрунтуйте стилістичну мету їх використання.

Глянь, смереки зеленії коси
повбирались у рясній роси.
Не питай, чи то справді роса,
в лелітки дощ холодний змінило,
або, може, то хитрий вітрець
з марних крапель сплітає вінець,

самоцвітна, всесвітня краса,
чи то, може, те сонце здурило,
або, може, то винна смерека,
що показує росу здалека...
(*Леся Українка*).

Завдання 4. Запишіть речення. Підкресліть вставні слова. Визначте, які з перелічених значень вони передають: а) упевненість; б) невпевненість; в) відчуття (радості, жалю); г) джерело повідомлення (кому належить висловлена думка); ґ) порядок викладення думок; д) зв'язок даної думки з попереднім повідомленням.

1. Велика осіння тиша огортала їх і, здається, в спромозі була заворожити їхні очі (*Є. Гуцало).* 2. В народній медицині, очевидно, не було помічніших ліків од застуди, ніж калиновий чай *(В. Саратовський).* 3. І, звісно, це була чистісінька випадковість, що Тоні з Віталиком випало гнати один рядок *(О. Гончар).* 4. В калині, кажуть, материна любов і мудрість *(В. Саратовський).* 5. Видно, борсук знав, коли достигають плоди, і зараз не навідувався до яблунь і кислиць. 6. Додому я не йшов, а летів, бо, по-перше, міг похвалитися, що мама одразу має школяра не першої, а другої групи, по-друге, треба було збігати в ліс, – нарвати ягід бузини, надерти дубової кори, а потім зварити їх з іржею, щоб назавтра було те чорнило, яким писали тоді (*М. Стельмах).* 7. Чи, може, в цьому якраз і є сила людини, її дар, може, без цього не знала б вона виходу ні в небо, ні в океан і ніколи нічого і **ге** відкрила б? 8. На жаль, частіше доводиться інструкції штудіювати *(О. Гончар).* 9. Десь там, біля тих гір, чув од людей Климко, було велике місто Слов'янськ, а поміж горами, просто на землі, лежала брилями сіль *(Гр. Тютюнник).*

Знайдіть речення з однорідними членами. Визачте, яку роль вони виконують у реченні. З'ясуйте, як виражається сурядний зв'язок між однорідними членами.

Завдання 5. Доповніть речення відповідними вставними словами (із довідки) і реченнями. Поясніть розділові знаки при них.

1. Дорога морем нітрошки не втомлює мене …я весь час спочиваю. 2. Вибачте мені … що так довго не писав. 3. …всіх уже десь бачив, знаєш… 4. Ми розминались в часі і у просторі. Йому було … уже віки. 5. В розмові я … то не дуже. А в пісні можу виспівати все. 6. Я дерево, я сніг, я все, що я люблю І … це і є моя найвища сутність 7. Біда біду … перебуде. 8. … багато чого їм невідомо (*За тв. Б. Олійник*). 3. У статті я … не охоплюю всіх проблем розвитку

української мови (*М. Рильський*). 4. Погодою у нас на сінокосі … щось років з півтораста завідувала ворона (*О. Довженко*). 5. … дитина скоро заспокоїлась і затихла (*Ю. Збанацький*).

Довідка: *мабуть, навпаки, сказати б , як кажуть, може, будьте ласкаві, здається, отже, звичайно, казали, на щастя.*

Зробіть синтаксичний аналіз речення (на вибір).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 6. Прочитайте. Проаналізуйте стилістичні функції вставних словосполучень і речень. У реченнях якого стилю вони використані?

1. І золотої й дорогої мені, щоб знали ви, не жаль моєї долі молодої (*Т. Шевченко*).

2. Яке ж це слово приязне: Карпати!
Його з дитинства серцем я злюбив
у нім і грому майського розкати,
і сива далечінь гірських шпилів,
і співанка русявого дівчати,
і голосні трембіти пастухів (*М. Рильський*).

3. Вони співають про вербу рясну –
ніяк верба у пісні не зів'яне –
і виноград янтарний та рум'яний
дбайливо зрізують (*М. Рильський*).

4. У повитих свіжим туманцем далях, скільки сягає око, бовваніють зелені острови сіл у садках (*О. Гончар*). 5. Весна тут недовго триває. Відцвів воронець, облетіли на вітрах маки польові (рано вони зацвітають і швидко гаснуть) (*О. Гончар*). 6. Вікно відчинене, високий місяць пливе у хмарах, – де вони взялися, ті хмари? (*О. Гончар*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 7. Прочитайте. До якого стилю належить текст? Поясніть стилістичну функцію вставних слів у ньому.

1. Коли входиш у ліс, відразу помічаєш його яруси. 2. У листяному лісі, наприклад, перший, верхній ярус утворюють дуб, липа, великі старі берези, другий ярус – нижчі дерева: горобина, черемха та інші, третій – кущі, червертий – трави, папороті і, нарешті, п'ятий – мохи, гриби. 3. Кількість світла у лісі зменшується від ярусу до ярусу, тому в нижніх ярусах живуть найбільш тіньовитривалі рослин (*Із підручника*).

Пояснити розділові знаки у 2 реченні.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 8. Запишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. У вставних реченнях підкресліть граматичні основи. Які значення пе дають вставні речення?

1. **Край** парку теж залишок панської старовини позубрена **погризена** цегляна брама. 2. І хоч життя тут було ще неспокійніше були такі дні **що** їм і зовсім треба було виселятися за межі полігону проте Галя й до цього всього призвичаїлась обвиклася. 3. За літо на вівцях понаростало вовни і **їх** уже беруться вдруге купати вперше купали на початку літа щоб у зиму пішли чистими здоровими *(За тв. О. Гончар).* 4. Обдивився **довкола** що б його ще зробить? **І** помітив за хлівом солом'яний погрібничок теж зарослий густим бур'яном. 5. Чоловік **мабуть** той що брав Климків клунок **довго** черкав сірником. 6. Побоюючись навернутись на материні очі а що, **як** вона кинулася до насіння і тепер тільки й чекає мене? Я подався в долину до Штукового ставочка, де вода розгойдано гралась у піжмурки з сонцем *(М. Стельмах).*

Зробіть морфологічний розбір виділених слів.

Знайдіть речення зі складеним дієслівним присудком.

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
-_____

Речення зі звертаннями

Завдання 1. Знайдіть звертання, поясніть розділові знаки при них.

1. Що, братику, посієш, те й пожнеш (*Л. Глібов*). 2. Любая, милая, чи засмучена ти ходиш, чи налита щастям вкрай? (*П. Тичина*). 3. Куди ти мчиш, куди летиш, моїх поривів птице рання? (*А. Малишко*). 4. Яка ж гірка, о Господи, ця чаша (*М. Зеров*). 5. Ой хлопче, хлопче, ти в одчаю красі нестямній в очі глянь! (*Б.-І. Антонич*). 6. Розцвітай ти, веснонько красна, духом творчості все онови (*П. Грабовський*). 7. Благословенні ви, сліди, не змиті вічності дощами, мандрівника Сковороди (*М. Рильський*). 8. Брат ти мій, яка холоднеча! (*Панас Мирний*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 2. Запишіть речення. Зніміть риски, вставте пропущені букви та потрібні розділові знаки; підкресліть звертання.

1.Поете слухай голоси жит..я людс..кого нові ритми уловлюй. 2. Ви тут мої милі не в лісі ростете не в травах зелених і пишних цвітете, – ви тут, вас зірвали о квіти нещас..ні погасли всі кольори ясні. 3. Хмаро сонця не застуй! (*М. Рудь*). 4. Здрастуй мій сонячний краю ти снишся мені і тут, серцем щодня я літаю до тебе, за бистрий Прут (*О. Гончар*). 5. Дощик дощик голубий Колосків не о…бий зливами/пр..ливами хмарами огнивими... 6. Ти мене з д..тинства підіймала хліб дала з піснями солов..я ві..вела доріг мені немало земле зоре/носице моя. 7. Врожаю мій А ніжні блискавиці впадут.. дощем високим і рясним – і ти замреш немов крилата птиця пр..томлена простором віковим (*Із тв. А. Малишка*).

_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____
_____

Завдання 3. Прочитайте речення, визначте стиль. Запишіть. Підкресліть звертання. Поясніть граматичний спосіб їх вираження. Доведіть, що у художньому мовленні вони виконують емоційно-експресивну функцію.

1. О краю мій і вугілля й металу, тебе піснями славить буду я! Це ж ти мені життя подарувала, моя любов, Донеччина моя! (*В. Сосюра*). 2. Як я люблю тебе, мій краю вугляний, твій кожний камінець, твою билину кожну (*В. Сосюра*). 3. Вийшла мати з дітьми в поле: – Нуте,

ручки молоді, як оцей льонок прополем – пополуднуєм тоді (*П. Тичина*). 4. О як прекрасно, любі, жити в моїй чудесній стороні! (*В. Сосюра*). 5. Глянь, моя мила: зорі повисли над Дніпром (*П. Тичина*). 6. Місяць яснесенький, промінь тихесенький кинув до нас. Спи ж ти, малесенький, пізній – бо час (*Леся Українка*).

Завдання 4. *Запишіть подані слова та словосполучення слів у формі звертання, поєднавши їх із словом наведеним у дужках. Складіть 3-4 речення.*

Президент, господиня, Мирослава Леонідівна, Надія Володимирівна, Андрій Сергійович, Олександр, Аліна, Світлана, Вадим, Юрій, Ірина Олександрівна, Леонід Юхимович Крупо-Деря, Оксанка.

(Дорога, люба, любий, друже, мила, моя, дорогий, шановний, вельмишановна, високоповажний, пан, пані).

Завдання 5. Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть звертання. Визначте, чим вони виражені.

1. Спасибі донечко і тобі і за суниці і за те що прийшла до нас *(М. Стельмах).* 2. Ні не бійся Тоню то просто була система парашута така *(О. Гончар).* 3. Ще краще було б пане Лесю під спів колядок сісти в темному куточку або грітися біля вогню в грубці і слухати казку таку тиху лагідну *(М. Івченко).* 4. Слухай Кроте як же це воно в нас так вийшло що за всю мандрівку ти ні разу й не розсердився? *(Гр. Тютюнник).* 5. Діду чому дятел шишки їсть а щука пліточок? 6. Приїжджай Михайлику і книжку гарну привозь *(М. Стельмах).*

Визначте, до яких відмін належать іменники, що виконують роль звертання.

Знайдіть неповне речення, визначте, який член цього речення пропущений.

Завдання 6. Запишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки Підкресліть звертання. Назвіть поширені звертання. Визначте, які другорядні члени поширюють звертання.

1. Дядьку Себастіяне мій перший добрий пророче моя радість і смуток Вас давно уже немає на світі але й досі мені світять ваші глибокі очі і досі ваша сердечність ходить з людьми що знали вас *(М. Стельмах).* 2. Чим ти так засмутився Королевичу ясний? *(М. Івченко).* 3. Просимо дорогий муже і тебе сину до хати. 4. А не йдете чорні бурі і злі вітри на вечерю то йдіть собі в безвість, хліба не здувайте полукіпків не валяйте стріх не зривайте! *(М. Стельмах).* 5. Королівно моя прекрасна все життя моє віддам щоб найкращими квітами уквітчати тебе *(М. Івченко).* 6. Тобі одній намріяна царівно тобі одній дзвенять мої пісні *(М. Рильський).*

Випишіть дієслова наказового способу. Виконайте морфологічний аналіз.

Знайдіть односкладне речення, підкресліть граматичну основу, визначте його тип.

Завдання 7. Прочитайте. Запишіть. Підкресліть звертання. Поясніть граматиний спосіб їх вираження. Доведіть, що у художньому стилі звертання використовуються з метою творення образності.

1**.** Мій Києве-витязю! Мій світлограде! Цілую тебе в лебедине чоло (*В. Бичко*). 2. Зі мною ти в натхнення час крилатий, в годину світлої радості й труда, моя любов, моє життя і мати, О Батьківщино вічно молода! (*В. Сосюра*). 3. Красо України, Подолля! Розкинулось мило, недбало! (*Леся Українка*). 4. Прощай, Волинь, прощай, рідний куточок! Мене від тебе доленька жене, немов од дерева одірваний листочок... (*Леся Українка*). 5. О мій Донець, ріка моя кохана! Забуть про тебе – це себе забуть (*В. Сосюра*). 6. Пора прощання, осінь золота, я так люблю тебе в твоїй печалі! (*В. Сосюра*). 7. Ти, хмарино в небі, ти, сестрице срібляста, ти скажи, – біля тебе не проходило щастя? (*А. Малишко*). 8. Не сумуй одна, не журись одна, дівчино моя хороша, вишня наливна (*А. Малишко*).

Завдання 8. Запишіть речення. Визначте, яку роль виконують слова, що стоять перед звертаннями: а) вигук; б) підсилювальна частка. Розставте пропущені розділові знаки. Прочитайте речення з правильною інтонацією.

Підказування

Вигуки виражають почуття і переживання, не називаючи їх.

Омонімічні їм частки емоцій не передають.

1. Віталій підстрибуючи гукав: – Глибини! Глибини! О море дай нам глибини! *(О. Гончар).* 2. – Ей Олесю! – кличуть з гурту. – Гайда з нами! *(Гр. Тютюнник).* 3. – О Михайлик до нас прийшов! – з такою радістю говорить Мар'яна ніби я її найближчий родич. 4. – Ой гороше гороше чого ти минулого літа допустив до себе черву? – докоряє мати дрібним горошинам *(М. Стельмах).* 5. О моя степова Елладо ти й тепер античио-ясна *(Є. Маланюк).* 6. Ой хатонько моя голубонько спасибі тобі – прощай *(О. Довженко).*

Завдання 9.. Уставте у речення прийнятні за змістом вставні слова або речення, запишіть утворені речення, розставте розділові знаки.

1. А вони не побоялися взятися за цю справу. 2. Хлопці й послухали б, але часу на вмовляння не було. 3. Їм не дуже хотілося сьогодні вчитися. 4. А я не дуже й надіялась. 5. То ти все ж наважишся? 6. Вам теж не завадить послухати цю бувальщину. 7. Гарний вийшов твір. 8. На все треба мати щастя. 9. А ти цього не чула?

Зробіть синтаксичний аналіз 1, 4 та 9 речень.

Самостійна робота

Завдання 1. Виконайте синтаксичний розбір простих речень.

І. 1. На пахучу розпатлану тую діамантами впала роса (*Н. Данилюк*). 2. І у шовкову скошену траву розсипле ранок росяне намисто (*Н. Данилюк*). 3. Рясних дощів посріблену вуаль впустило небо осені на руку (*Н. Данилюк*). 4. Навіть узимку в старій дідівській хаті з-під сволока виглядали жовтенькі пучки звіробою (*Л. Зоряна*). 5. Земля була щедро нагріта обіднім сонцем (*Л. Зоряна*). 6. А коло хати пелехатий сонях пасе траву в блакитному дощі (*Л. Костенко*). 7. А горам завжди значно важче жить… (*О. Матушек*). 8. Вмочає день окрайці теплі в медяний сонячний настій (*П. Засенко*). 9. Спиває місяць паморозь крихку з колючих віт посрібленої туї (*Н. Данилюк*). 10. Гроза раптово розкраяла небо над самою ущелиною (*М. Чумарна*).

ІІ. 1. Виляски дитячих голосів проривалися крізь горіхове верховіття далеко за околицю (*М. Дочинець*). 2. На круглих п'яльцях сивої зими січневий ранок вишив павутиння (*Н. Данилюк*). 3. Примостився юний ранок на тонку вербову гілку (*М. Деленко*). 4. Збагачуймось від роду і до роду нетлінно вічним словом Кобзаря (*І. Вихованець*). 5. Людське життя – немов смугасте поле стемнілої соломи у покосах (*Л. Зоряна*). 6. В останніх променях суцвіття деревію за літом я ніскільки не жалію (*Л. Зоряна*). 7. У долонях лісу світяться жарини червоної густої бузини (*Л. Зоряна*). 8. Рожевіють хмари соколині у сутінкових барвах далини (*Л. Зоряна*). 9. І через пахощі грициків цвіту знову вклоняюся нашому літу (*Л. Зоряна*). 10. Рідну мову легко розпізнати в колисковій ніжності верби (*Т. Петровська*).

Завдання 2. Запишіть текст, відповідно до норм орфографії.

На покуті залитий сонцем, під сліпучою син..явою неба сидів старий (ч,Ч)умак. Як живий. Велич..зний портрет в олійних фарбах був виконаний хоч і по/д..л..тантс..ки, але натхнен..о, з (Б,б)ожою іскрою. Сонце било повінню. Старий (ч,Ч)умак, бронзовий і мускул..ястий, дивився пр(и,е)мружено, просто кожному в очі і посміхався. Посміхався в свій довгий запороз..кий вус, як це він робив завжди. Монум..нтал..ний, кр..м..зний і могутній, як сама з..мля, коваль Чумак. Патріарх свого пл..мені, деб..лого й р..ясною. В робочому фартусі, отак, як щойно пр(и,е)йшов з роботи, лише скинув кашк..та, сидів він під сліпучо/синім небом і під гілкою бузку і, склавши

груб..зні свої руки, спочивав. І тримав на колінах сон..е дитинча. В сліпучо/білій сорочинці воно спало сидячи, пр(и,е)павши солодко зарож..вілим личком до ковал..с..кого фартуха, як до материн..их грудей. Руки були намал..овані широч..нними мазками і не/докінчені, і це найбільше вражало – своєю правдою, грубі, не/обтесані ковал..с..кі руки.

Мати тихо, безсловесно затужила, закривши лице хусткою і пох..туючись, як кожен раз, коли дивилася на цей портрет (*За І. Багряним*).

Знайдіть і підкресліть у тексті складені присудки, з'ясуйте, які вони – дієслівні чи іменні. Визначте спосіб їх вираження.

Випишіть із тексту кілька прикладів узгоджених і неузгоджених означень разом із словами, від яких вони залежать.

Завдання 3. Запишіть текст під диктовку.

Тихо-тихо в Сонгороді. Тихо в йому, як і дощик січе день і ніч, як і сніг тріщить під ногою, тихо й тоді, як соловейко заливається піснею-коханням по садах, по гаях, по зелених дібровах. А надто тихо в літній, робочий день. Тихо на вулицях **із плетеними тинами,** тихо на головній вулиці, тихо коло крамниці **на базарі,** скрізь тихо. Вийдеш на головну вулицю, що тягнеться з одного кінця міста до другого, дивишся праворуч – тихо, пусто й нікого нема, глянеш ліворуч – тин, дерева і нікого нема. Куди не глянеш, тихо, пусто, тільки вітер тихесенько шелестить та грається листям. Деколи пройде закутаний в сірий балахон урядник **із лошам позаду,** зжене горобців, що купалися в м'якому, гарячому поросі на шляху, пробіжить який-небудь Сірко **з реп'яхами в хвості,** скакаючи на трьох ногах і ховаючи голову по затінках, виткне голову **з рову свиня**, важко зітхне, хрюкне і знов заховається. І знову все стихне, знову засне (*За В. Винниченком*).

Знайдіть у тексті односкладні реченя, підкресліть граматичні основи. Укажіть, до якого типу односкладних речень вони належать.

З'ясуйте роль виділених слів у реченні.

Завдання 4. Запишіть текст, відповідно до норм орфографії.

Літо (с,з)бігло, як д(и,е)нь, (з,зі,із) з не/вл..жаного туману вийшов синьо/окий, золото/чубий в(и,е)р(и,е)с(и,е)н.. . Він пр(и,е)ч(и,е)пив до свого бр(и,е)ля ч(и,е)рвоний (з,зі,із) вологістю к(и,е)т..яг кал(и,е)ни й н(и,е)тку баб(и,е)ного літа, загл..янув до нашої школи, завз..ято (в,у)дарив (в,у) дзвін та (і,й) пішов садами (в,у) ст(и,е)пи крутити кр(и,е)ла вітр..яків.

Я не/т(и,е)рпл..яче ждав, коли в(и,е)р(и,е)с(и,е)нь (с,з)полохає над с(и,е)лом ранковий сон чи напів/сон отим дзвоном, що пр(и,е)б(и,е)ваєт..ся навіть на хуторі?. І от над хмарами уроч(и,е)сто, густо обізвалася мід.. , вона (с,з)л..якала на позолоч(и,е)них ц(и,е)рковних хр(и,е)стах гайворон..я і (в,у)сюди/(в,у)сюди порадувала босо/ноге школ..ярство.

Ні, це не/дзвін, а мої надії б(и,е)нт(и,е)жно запасм(и,е)лись наді/мною (з,зі,із) (в,у) м(и,е)ні. Вони т(и,е)пло в(и,е)хоплюют.. малого з подвір..я на л(и,е)б(и,е)дині кр(и,е)ла та й н(и,е)сут.. ч(и,е)р(и,е)з діброви, с(и,е)ла, ріки до того казкового міста, де скіл..ки хоч(и,е)ш ч(и,е)тай кн(и,е)жок і вч(и,е)ся аж на вч(и,е)теля.

(В,У)/раз (в,у)се покращало біля м(и,е)не: (з,зі,із) яс(и,е)ни з блак(и,е)тними тін..ями й з(и,е)л(и,е)ним шумом, і нагорбл(и,е)на клуня з чот(и,е)рма вітрами, і (с,з)кр(и,е)пливі ворота, од яких піде (в,у) щось гарне моя дорога, (з,зі,із) маківки, що бр(и,е)н..ять і бр(и,е)н..ять на городі, (з,зі,із) навіт.. л(и,е)дачі гарбузи, що повд..ягали різно/барвні сорочки та (і,й), л(и,е)жачи, в(и,е)хваляют..ся н(и,е)ми (*М. Ст*(и,е)*л.мах*).

Підкресліть однорідні члени відповідно до їхньої ролі в реченні.

Завдання 5. Запишіть текс відповідно до норм Українського правопису.

I. Неможу слухати миланхолійної музики. А вже най менше такої, що преваблює зразу душу яснеми, до танцю визеваючими грациозними звуками, а відтак, зрикаючися їх незамітно, лєтся лиш одною широкою струєю смутку! Я роспадаюся тоді в чутя і неможу опертися настроєві сумному, мов креповий флер, якого позбутися мені нетак лехко. За те, як пронесетця музика блиску, я подвійно живу. Обнімала би тоді цілий сьвіт, за'являючі далеко-широко, що музика грає! І класичну музику л'юблю. Навчила мене її розуміти і відгадувати по «мотвах», одна з моїх товарищок, якої душа немов складалася з тонів і була сама олицетворина музика. Вона вічно шукала гармоніі. В людях, в їх відчувані, в їх відносинах до себе і до природи… (О. Кобиляньська «Миланхолійний вальос).

II. Не далеко от богуслава, коло росі, в довгому покручиному яру роскинулось сило семигори. Яр вєтся гад'юкою між крутими горами, між зиленими терассами; од яру на всі боки розбіглись, не наче гілки дерева, глебокі рукави й поховались дись далико в густих лісах. На дні довгого яру блещать р'ядками ставочькі в очеретах, в осоці, зеленіють ливади. Греблі обсажені сто-літніми вербами. В глибокому яру ніби вєтця оксаметовий зелиний пояс, на котрому блищат ніби вправлині в зилену оправу прекраси з срібла. Два рядки білих хат по-під горами біліють, не наче два рядки пирлів на зиленому поясі. Коло хат зелиніют густі старі садки (І. Ничуй Ливицкий, кайдашива семя»).

Схеми розбору

Лексичний розбір слова

1. Аналізоване слово.
2. З'ясувати значення, в якому слово виступає в реченні (тексті).
3. Визначити, однозначне слово чи багатозначне; якщо багатозначне, назвати інші його значення (прямі й переносні).
4. Визначити, чи слово вільне, чи фразеологічно зв'язане.
5. Назвати синонімічний ряд, до якого воно належить і яке місце в цьому ряду займає.
6. Дібрати антонім до аналізованого слова (якщо є).
7. Яке слово за походженням.
8. Визначити, чи слово активного вжитку, чи має периферійне вживання (архаїзм, історизм, неологізм).
9. Охарактеризувати стилістичні властивості слова (стилістично нейтральне, книжне, розмовно-побутове, професійно-термінологічне, діалектне, жаргонне) та походження.

Фонетичний розбір слова

1. Аналізоване слово.
2. Записати слово фонетичною транскрипцією.
3. У фонетичній транскрипції поставити наголос і розбити слово на склади.
4. Схарактеризувати склади.
5. Виписати звуки, схарактеризувати звуки.
6. Указати співвіднесеність між буквами і звуками.

Словотвірний розбір слова

1. Речення із словом для аналізу.
2. Аналізоване слово.
4. Твірна основа.
5. Словотворчий засіб.
6. Вид словотворення.

Морфемний розбір слова

1. Аналізоване слово.
2. Змінюване чи незмінюване слово (довести).
3. Визначити закінчення у змінюваному слові (позитивне чи нульове).
4. Визначити основу слова й охарактеризувати її: непохідна (коренева), похідна (суфіксальна, префіксальна, префіксально-суфіксальна, суфіксально-постфіксальна, префіксально-постфіксальна, префіксально-суфіксально-постфіксальна), чиста (у незмінюваних словах), вільна чи зв'язана, проста чи складна, відкрита чи закрита, тверда чи м'яка.
5. Визначити корінь слова і вказати на можливі варіанти (модифікації) кореня.
6. Визначити префікси, суфікси, постфікси, інтерфікси.
7. Указати на морфонологічні зміни в основі.
8. Указати на зміни в морфемній будові слова.
9. Виконати графічне позначення морфемного складу слова.

Морфологічний розбір частин мови

Схема розбору іменника

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма (Н.в.).
3. Лексико-граматичні категорії: власна чи загальна назва, назва істоти чи неістоти, конкретне чи абстрактне значення.
4. Граматичні категорії: рід, число, відмінок, відміна (група).
6. Особливості правопису.
7. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору прикметника

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма, на яке питання відповідає.
3. Лексичне значення.
4. Розряд за значенням (якісний, відносний, присвійний).
5. Ступінь порівняння.
6. Граматичні категорії: рід, число, відмінок, група.
7. Особливості правопису.
8. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору числівника

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма (Н.в.).
3. Розряд за значенням (кількісні, порядкові).
4. Група за будовою.
5. Граматичні категорії: відмінок, особливості правопису; рід, число (якщо властиві).
6. Особливості правопису.
7. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору займенника

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма (Н.в.).
3. Розряд за значенням.
4. Граматичні категорії: відмінок; рід (якщо властивий); число (якщо властиве).
5. Особливості правопису.
6. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору дієслів (дієвідмінювані форми)

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма (неозначена форма – інфінітив).
3. Перехідне чи неперехідне.
4. Вид (доконаний, недоконаний).
5. Спосіб (дійсний, умовний, наказовий).
6. Час (теперішній, минулий, майбутній).
7. Стан (активний, пасивний).
8. Дієвідміна.
9. Особа, число.
10. Родова форма (для минулого часу).
11. Особливості правопису.
12. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору дієприкметника

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма.
3. Активний чи пасивний.
4. Від якої основи (інфінітива чи теперішнього часу) утворений.
5. Час (минулий чи теперішній).
6. Вид (доконаний, недоконаний).
7. Граматичні категорії: рід, число, відмінок.
8. Особливості правопису.
9. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору дієприслівника

1. Аналізоване слово.
2. Початкова форма, на яке питання відповідає.
3. Від якої основи (інфінітива чи теперішнього часу) утворений.
4. Перехідний чи неперехідний.
5. Вид (доконаний чи недоконаний).
6. Час (минулий чи теперішній).
7. Особливості правопису.
8. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору прислівника

1. Аналізоване слово.
2. Розряд за значенням.
3. Ступінь порівняння (для означальних).
4. Особливості правопису.
5. Синтаксична роль у реченні.

Схема розбору прийменника

1. Аналізована словоформа.
2. З якою частиною мови вживається?
3. Група за походженням (первинний чи вторинний).
4. За будовою (простий, складний чи складений).
5. Особливості правопису.

Схема розбору сполучника

1. Аналізована словоформа.
2. Група за морфологічним складом (простий, складний чи складений).
3. Група за вживанням (одиничний чи повторюваний).
4. Група за характером синтаксичних зв'язків (сурядний чи підрядний).
5. Особливості правопису.

Схема розбору частки

1. Аналізована словоформа.
2. Фразові, формотворчі чи словотворчі.
3. Особливості правопису.

Схема розбору вигуку

1. Аналізована словоформа.
2. Первинний чи похідний.
3. Особливості правопису.

Схема розбору словосполучення

1. Аналізоване словосполучення.

1. Тип словосполучення за ступенем поєднання слів: лексичне, фразеологічне, синтаксичне.

2. Тип словосполучення за характером зв'язку між словами: підрядне, сурядне.

3. Основне слово, яким членом речення виступає, морфологічне вираження (частина мови, форма).

4. Залежне слово, яким членом речення виступає, морфологічне вираження (частина мови, форма).

5. Тип словосполучення за морфологічним вираженням головного слова: дієслівне, іменникове, прислівникове, прикметникове.

6. Тип словосполучення за складом: просте, складне.

7. Тип словосполучення за характером смислових відношень між залежним і головним словом: атрибутивне, об'єктне, обставинне.

8. Тип підрядного зв'язку між головним і залежним словом: узгодження, керування, прилягання.

Схема синтаксичного аналізу простого речення

1. Указати, що речення просте.

2. Тип речення за метою висловлення: розповідне, питальне, спонукальне.

3. Речення окличне чи неокличне.

4. Охарактеризувати речення за його будовою:

   а) двоскладне чи односкладне (тип односкладного);

   б) поширене чи непоширене;

   в) повне чи неповне (указати, який член речення пропущено);

   г) ускладнене чи неускладнене (чим ускладнене).

5. Підмет, чим він виражений.

6. Присудок, його тип, чим він виражений.

7. Другорядні члени, їх тип, чим виражені, від яких членів речення залежать, яким типом зв'язку з ними пов'язані. (Спочатку розглядаємо групу підмета, а потім групу присудка).

8. Пояснити розділові знаки.

Література

1. Авраменко О. Українська мова та література : довідник : завдання в тестовій формі. Ч. 1. Київ : Грамота, 2021. 496 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник української мови. Київ : Перун, 2001. 1728 с.
3. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови : навч. посіб. Тернопіль : Підручники та посібники, 2011. 256 с.
4. Воскресенська Ю.Г., Терещенко В.М. Українська мова та література : навч.-прак. довідн. Харків : Навчальна література, 2021. 400 с.
5. Глазова О. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг.серед. освіти . Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 224 с.
6. Демченко Н., Волкова І., Чала А. Синтаксис української мови. Просте речення : практ. для здобув. вищої освіти першого бакалаврського рівня. Харків : ФОП Петров В.В., 2020. 96 с.
7. Дудик П. С. Сучасна українська мова : завдання і вправи : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 264 с.
8. Іванова І. Б. Українська мова : навч. посібн. Харків : Парус, 2005. 424 с.
9. Плиско К.М. Синтаксис української мови в опорних конспектів, таблицях і схемах. Харків : ХОІУВ, 2000, 86 с.
10. Козачук Г. О. Українська мова : практикум : навч. посібн. Київ : Вищ. шк., 2008. 414 с.
11. Кордун П. П. Збірник вправ із стилістики. Київ : Рад. школа. 1987. 160 с.
12. Літвинова І.М., Бутко С.Г., Гарюнова Ю.О., Тищенко З.Р. Українська мова. Інтерактивний довідник-практикум із тестами : у 3-х част. Ч. 2 : Підготовка до ЗНО. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 104с.
13. Ломакович С. В., Жовтобрюх В. Ф. Синтаксис: Вправи. Завдання. Диктанти. Дидактичні матеріали. Харків : Світ дитинства, 1997. 158 с.
14. Новий український правопис: коментарі, завдання та вправи. / упоряд. О.Г. Куцінко. – Харків : Вид. група «Основа», 2019. 175 с.
15. Паращич В. В. Українська мова. Довідник старшокласника та абітурієнта. Харків : Торсінг, 2005. 300 с.
16. Сучасна українська мова : підручник. 4-те вид. Київ : Либідь, 2008. 488 с.
17. Терещенко В. М. Українська мова та література : комплексна підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання. Київ : Генеза, 2021. 432 с.
18. Український орфографічний словник / уклад. М. М. Пещак та ін. Київ : Довіра, 2002

Електронні джерела інфомаціїї

1. http://ukrainskamova.at.ua/
2. http://pravila-uk-mova.at.ua/
3. http://interactive.ranok.com.ua/course/zovnshn-nezalezhne-otsnyuvannya/ykranska-mova-nteraktivniyi-dovdnik-praktikym-z-testami-v-3-h-chastinah
4. https://slovnyk.ua
5. https://cutt.ly/Jm1MZV1- схеми, таблиці, словники з української мови.
6. http://filologukraine.ucoz.ua/publ/mova/sulm/orfografija_ukrajinskoji_movi/
7. https://vseosvita.ua/library/vidokremleni-drugoradni-cleni-recenna-trenuvalni-vpravi-251797.htm
8. https://miyklas.com.ua/p/ukrainska-mova/8-klas/rechennia-zi-zvertanniami-vstavnimi-slovami-slovospoluchenniami-rechennia_-50305/vstavni-slova-slovospoluchennia-rechennia-grupi-vstavnikh-sliv-i-slovospo_-49837

Післямова

Мова – запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності.

Глибокі знанні з рідної мови, досконале володіння нею – це одна з ознак високої культури й освіченості людини.

Як навчальна дисципліна українська мова виконує важливі освітні функції. Головна функція рідної мови полягає в тому, що вона є засобом спілкування, пізнання культурних цінностей. Як форма вияву національної й особистісної свідомості вона є засобом самопізнання, саморозвитку та самореалізації людини. Вільне володіння рідною мовою забезпечує реалізацію творчих можливостей людини в усіх сферах життя.

В умовах становлення сучасної школи гостро постає питання вдосконалення фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. Синтаксична грамотність є частиною загальної мовної культури кожної людини. Робочий зошит із української мови (до розділу «Синтаксис простого речення») зорієнтовано на формування навичок оволодіння синтаксичними нормами української літературної мови, практичних умінь мовного аналізу, формування синтаксичної пильності у здобувачів вищої освіти.

Виконання завдань, уміщених у робочому зошиті, сприятимуть глибокому засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретичних понять із розділу «Синтаксис простого речення», формування навичок синтаксичного та стилістичного аналізу, узорієнтують їх на аналіз лексичних знань сполучуваних слів, дозволять повторити орфографічні та пунктуаційні правила, сформувати необхідні навички правильного письма, оволодіти нормами літературної иови, удосконалити культуру мовлення.

Робочий зошит може бути використаний під час аудиторних занять, виконання домашніх завдань та самостійної роботи здобувачів вищої освіти, для самоконтролю за рівнем засвоєння теоретичних знань, набуттям практичних умінь і навичок мовного аналізу, а також у підготовці до складання ЗНО.

Для нотаток

Робочий зошит
із української мови
(синтаксис простого речення)
для здобувачів фахової передвищої освіти
(допомога в підготовці до складання ЗНО)

Наталя Демченко,
Ірина Лонська,
Олена Оловаренко

Підписано до друку 03.04.2022. Формат 60х84 1/16. Папір офсетний.
Друк різографічний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. Арк.. 13,82. Ум. вид. арк. 16,17. Наклад 30 прим. Зам. № 03-07

Виготовлювач – ФОП Секішова Т.Є.
м. Харків, 61072, вул. Тобольська 42-а